Оріон

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Олександра САВЧЕНКО
Ірина КРАСУЦЬКА

Літературне ЧИТАННЯ

Частина 1

Український інститут книги
Національний освітянський центр
«Інститут модернізації змісту освіти»

Створюємо власні тексти

Читаємо вдумливо і з задоволенням

Пізнаємо світ емоцій і почуттів

Взаємодіємо, мрієм, діємо і любимо читати

МИ — СПРАВЖНІ ЧИТАЧІ

Інсценізуємо прочитане

Досліджуємо й розуміємо різні види текстів

Слухаємо й обговорюємо прочитане

Висловлюємо власну думку

Шукаємо й оцінюємо інформацію, користуємося нею у життєвих ситуаціях

Вільно почуваємося у світі медіатекстів

Олександра САВЧЕНКО
Ірина КРАСУЦЬКА

Літературне читання

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Київ
Оріон
2026

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

УДК 811.161.2*кл4(075.2)
С13

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(*наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 № 111*)

**ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ.
ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО**

Відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко

Умовні позначення:

Звертаємо увагу.

Читаємо правильно.

Міркуємо і відповідаємо.

Досліджуємо текст.

Працюємо в парах.

Працюємо в групах.

Фантазуємо і створюємо.

Дізнаємося значення слів.

Граємо сценку, виставу.

Розвиваємо
техніку читання.

Здобуваємо інформацію
з різних джерел.

Інтерактивний електронний додаток до підручника розміщено на освітній платформі FAINO

Електронний додаток: реєстрація
https://faino.school/

Електронний додаток:
пряме посилання
https://qr.orioncentr.com.ua/jSmtr

ISBN 978-966-991-520-7
ISBN 978-966-991-518-4 (Ч. 1)

© О. Я. Савченко, І. В. Красуцька, 2026
© УОВЦ «Оріон», 2026

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Державний Гімн України

Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Український освітянський видавничий центр «Обрій»

ЛЮБІ ДІВЧАТКА І ХЛОПЧИКИ!

Ви розгортаєте новий підручник із **літературного читання**. І нам би дуже хотілося, щоб ви зрозуміли, наскільки ця книжка потрібна й корисна. Сьогодні, в 4 класі, а через кілька років — у дорослому майбутньому.

Адже за її допомогою ви не лише

- ознайомитеся з творчістю багатьох українських і зарубіжних письменників;
- відкриєте нові імена й жанри;
- вдосконалите навички читання і розуміння поетичних, прозових і науково-художніх текстів;
- краще зрозумієте, як орієнтуватися в сучасному медіапросторі;
- дізнаєтеся багато цікавого про минуле, сьогодення і майбутнє людства, почуття, які нас об'єднують;
- розвиватимете свої творчі здібності,

а й будете

- вчитися образно й критично мислити, діяти, мріяти і перемагати, стаючи справжніми читачами й читачками.

«Хто такі справжні читачі та читачки?» — запитаєте ви. Шукаємо відповідь разом. У цьому нам допоможуть **«Дороговкази для справжніх читачів і читачок»**.

Роздивіться й обговоріть їх у класі та вдома. Розпитайте своїх однолітків і дорослих, думці яких ви довіряєте, як вони вважають, навіщо люди читають книжки. Сподіваємося, що наш підручник допоможе кожному й кожній із вас дати свою відповідь і доповнити наші дороговкази особистими враженнями й судженнями.

І, головне, переконає, що вміння вдумливо читати щодня й отримувати від цього задоволення — одна з найважливіших особливостей людини двадцять першого сторіччя, запорука нашої Перемоги, реальний внесок кожного і кожної з нас у боротьбу за майбутнє людства!

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЧИТАЄМО Й РОЗПОВІДАЄМО ПРО СВОЇ ЗАХОПЛЕННЯ

Ознайомтеся з новим підручником. Знайдіть у змісті перший розділ. Які твори вміщені в ньому? Які автори творів вам знайомі? Яка назва видалася вам особливо цікавою?

Читайте вдумливо:

- визначайте тему твору, де й коли відбувалась описана подія;
- не залишайте поза увагою незрозуміле;
- визначте, який це вид твору;
  хто дійові особи, які в них почуття, вчинки;
- прогнозуйте розвиток сюжету;
- міркуйте, як автор ставиться до зображеного, які почуття виникли у вас;
- дізнайтеся з **«Медіавіконця»** про види і джерела інформації.

Український державний центр позашкільної освіти

Осінній настрій

Ліна Костенко

ВЖЕ БРАМИ ЛІТА ЗАМИКАЄ ОСІНЬ…

Задощило. Захлюпало. Серпень випустив серп.
Цвіркуни й перепілочки припинили концерт.
Чорногуз поклонився лугам і садам.
Відлітаючи в Африку, пакував чемодан.
Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось?
Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось.
Осінь брами твої замикала вночі,
погубила у небі журавлині ключі.

- Який настрій викликає вірш?
- Які картини постають у твоїй уяві за рядками вірша?

Поміркуйте разом. Знайдіть вислови з переносним значенням. Які образи осені вони створюють?

- У якому темпі та з якою силою голосу краще прочитати вірш?
- Які звуки у виділених словах підсилюють осінній настрій твору? Які брами осінь замикала вночі? «Свої» чи «твої»?

Скринька очікувань

Чи справдилися твої очікування щодо літнього читання? Які цікаві книжки тобі трапилися? Про які з них ти хочеш розповісти? А що очікуєш від уроків літературного читання в 4 класі? Запиши вдома свої міркування. На наступному уроці поклади свою записку у скриньку. Наприкінці першого семестру ти перевіриш, що з побажань здійснилося, а що — ні.

Українське книговидавничий центр

Пригадайте, які твори **Зірки МЕНЗАТЮК** ви читали. Про що вони? Що вам запам'яталося найбільше?

Прочитайте повчальну казку, герої якої вам відомі з уроків української мови.

Зірка Мензатюк

УМІЛІ БРАТИ ПРЕФІКС І СУФІКС

Із книжки «Чарівні слова. Казочки про мову»

Жили собі два брати. Одного звали **Префікс**, а другого — **Суфікс**, ось такі дивні були в них імена. Обидва дуже любили майструвати, і вимайстрували не будь-що, а слова. Тільки робили це кожен на свій лад. Префікс, побачивши слово, гукав йому:

— Постривай-но, голубчику!

Зупинивши, ставав перед ним, як конячка перед возом, — і то вже робилося інше слово!

Була БУДОВА — стала **НАД**БУДОВА, була ГЛИБИНА — стала **ЗА**ГЛИБИНА, був ВЕРХ — став **ПО**ВЕРХ, була ВАГА — зробилася **ПЕРЕ**ВАГА!

От які витівки вдавалися Префіксові.

Суфікс мав інші манери. Той доганяв слово і ловився до нього ззаду, ніби грався у квача. Слова відразу

Українська освітянська видавничий центр «Оріон»

перетворювалися на лагідні та ласкаві: з ВЕСНИ ставала ВЕСН**ОНЬК**А, з СОНЦЯ — СОН**ЕЧК**О, з КВІТКИ — КВІТ**ОЧК**А, а ВІТЕР, навпаки, дужчав і ставав ВІТР**ИЩ**ЕМ.

Одного разу надумав Суфікс запросити до себе Префікса в гості. Та не просто запросити, а показати братові, який він, Суфікс, умілий та майстерний. Надумав — то й запросив.

Префікс прибув, стали вони вітатися.

— Як ти ЇХАВ до мене, брате? — запитав Суфікс.

— **ВИ**ЇХАВ раненько, **ПО**ЇХАВ найкоротшим шляхом, щоби вчасно **ДО**ЇХАТИ. **ОБ**'ЇХАВ круту гору, **З**'ЇХАВ у долину, **ПЕРЕ**ЇХАВ річку, **ПРО**ЇХАВ кілька містечок, **ЗА**ЇХАВ на бензозаправку, ненароком ледь не **В**'ЇХАВ у дерево, а врешті **ПІД**'ЇХАВ до твоєї домівки. Ось так і **ПРИ**ЇХАВ! — розповів Префікс (бо він теж задумав показати себе, от і постарався).

«Ох і вмілий у мене брат! Ти диви, скільки слів змайстрував з одного-єдиного слова: більше десятка!» — подумав Суфікс, а вголос сказав:

— Прошу, брате, до столу. Ти в мене гість, то треба тебе...

— **ПРИ**ГОСТИТИ! — здогадався Префікс.

А Суфікс наготував велике частування. Зі слова КРУТИТИ зробив КРУЧ**ЕНИК**И, з ВАРИТИ — ВАР**ЕНИК**И, з ТОВКТИ — ТОВЧ**ЕНИК**И, з ДЕРТИ — ДЕР**УН**И, з КАПУСТИ зробив КАПУС**НЯК**, з ХОЛОДУ — ХОЛОД**ЕЦЬ**, з ТІСТА — ТІСТ**ЕЧК**А, з СИРУ — СИР**НИК**, з МОРОЗУ — МОРОЗ**ИВ**О, з МЕДУ — МЕД**ІВНИК**...

У Префікса аж слинка потекла! Поставив він на стіл ще й **УЗ**ВАР до братових ВАР**ЕНИК**ІВ та й стали вони частуватися.

Український освітянський видавничий центр «Основа»

— Майстерний ти, брате! Ох і майстерний! — визнав Префікс. — А скажи-но, чи не ти з ШИНИ зробив ШИНКУ?

— Е ні, там інший випадок. Не все мені вдається, — засміявся Суфікс. — А чи не ти, брате, з ДАХУ зробив НЕВДАХУ?

— Ні, і я не все втну.

Після смачного частування захотілося братам СПІВАТИ. Суфікс почав СПІВ**АНК**У, Префікс додав **ПРИ-**СПІВ, і така в них гарна пісня вийшла, аж любо слухати!

— А чи не могли б ми, братику, майструвати разом? — сказав Суфікс до Префікса. — Ти вмієш багато, і я вмію багато, а разом ми ще більше зуміємо!

— Мудра думка, — погодився Префікс.

Спробували вони: спекли в ПЕЧІ **ПЕРЕ**ПІЧ**К**У, зготували **ПЕРЕ**КЛАД**АНЕЦЬ** — добре, гарно їм вдається! То вони до ВІКНА приладнали **ПІД**ВІКОН**Н**Я, а щоб у кімнаті було СВІТЛО, влаштували **О**СВІТЛ**ЕННЯ**, а щоб їздити у гості ближчим ШЛЯХОМ, придумали ще й **ПОЗА**ШЛЯХ**ОВИК**. Тепер катаються один до одного, а що вже слів змайстрували — і разом, і порізно — силу-силенну!

Український освітянський видавничий центр

- Сподобалась тобі казка? Що в ній казкового, а що, є як насправді? Які помилки зробили брати у майструванні слів? Чим це можна пояснити? Чи зрозумів / зрозуміла ти, як брати майструють слова?

Робота в парах. Використовуючи префікс і суфікс, придумайте до слів ***читати*** й ***розум*** ланцюжки споріднених слів. Запишіть їх у зошиті чи нотатнику.

Які ще частини слова ти знаєш? Склади казку про їхню дружбу з Префіксом і Суфіксом.

Олександра Савченко

ЯК ЧИТАЮТЬ КНИЖКИ?

Люди читають книжки по-різному. Одні швидко, інші — повільно, а деякі так швидко, ніби «ковтають» сторінки.

Швидкість читання значною мірою залежить від того, що і з якою метою ми читаємо. Скажімо, підручник із математики та збірку казок ти, очевидно, читаєш по-різному. Текст задачі, наприклад, треба прочитати не поспішаючи кілька разів, щоб зрозуміти кожне слово, запам'ятати дані, розібратися у змісті запитання. Без цього задачу не розв'яжеш. Казку ж ти читаєш зовсім по-іншому. Захоплено спостерігаючи за перебігом подій, намагаєшся якнайшвидше дізнатися, що трапиться з героями далі, сумуєш і радієш разом з ними.

Є і такі книжки, які взагалі не треба читати від початку до кінця. Це словники, довідники, енциклопедії. Тут читач шукає лише те, що його зараз цікавить: як пишеться слово, де побудовано те чи те місто, коли народився письменник тощо.

- Прочитай слова в лівому і правому стовпчиках. Який між ними зв'язок? Утвори словосполучення.

прочитати	правило
використати	підручник
зрозуміти	казки
проаналізувати	довідник

- А який спосіб читання книжок тобі подобається найбільше?

Роздивіться японську листівку, гасло якої «Ми зроблені з дитячих книжок». Як ви його розумієте? Обговоріть. Розпитайте дорослих, з яких дитячих книжок «зроблені» вони. А ви?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Марія Манéру

ЧИТАЧ МАКСИМКО

Максимко захоплювався читанням. Романи, оповідання, поеми, пісні… Він читав усе без упину та був найщасливішою людиною, яку можна уявити!

Одного разу він вирішив, що прочитав достатньо, щоб використовувати в житті все, про що він дізнався з книжок. Але світ дуже відрізнявся від того, яким його собі уявляв Максимко. У світі більше не існувало замків, сміливих лицарів і прекрасних принцес. У справжньому світі було багато людей, які поспішали кудись, та багато машин, які швидко їхали, кожна у своєму напрямку. Усі люди дивилися на годинники, постійно розмовляючи по телефону. Максимко вирішив, що повинен допомогти усім цим перехожим, які здавалися йому такими нещасними. Він знав тільки один спосіб зробити їх щасливими… Читання!

Він прийшов на головну площу міста і почав голосно читати свою улюблену книжку. Спочатку його слухала лише одна дівчинка, але згодом поруч зупинилося багато перехожих. Вони забули про свої справи та поганий настрій, про самотність і годинники… Разом із героєм книжки вони подорожували у далекі світи. Люди почувалися щасливими так само, як і Максимко.

Спробуй полюбити читання, і ти обов'язково відчуєш те саме!

Переклад з іспанської Ольги Соколової

- Прочитай мовчки.
- Яким ти уявляєш Максимка?

Пофантазуй. Про що могла би бути книжка, яку хлопчик читав на площі? А яку книжку ти можеш йому запропонувати?

Український освітній видавничий центр

- **Вислови свою думку.** Аргументуй.

Займи позицію

Які дії Максимка підтримуєш? — **дискусія** — **Що вважаєш помилковим?**

Веселе слово

Василь Марсю́к

ДИКТАНТ

Ми пишемо диктант.
Для мене це неважко,
та заважає бант,
так схожий на ромашку.

Ми пишемо диктант,
уважні, мов на старті,
а я дивлюсь на бант,
що на передній парті.

Не пишеться — і край!
Схоплю, напевно, двійку.
Ну, трохи постривай,
із бантиком Надійко!

Хай скінчиться диктант!
Хай задзвенить дзвіночок!
Чи, може, зараз бант
смикнути хоч разочок?

- Що б ти порадив / порадила хлопчикові, як діяти в такій ситуації?
- Як тобі легше працюється: у класі, разом з усіма, чи дистанційно, коли ти навчаєшся самостійно?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЧИТАЄМО РАЗОМ ІЗ ПИСЬМЕННИЦЕЮ

Вас, мабуть, цікавило питання: як і для кого пишуть свої казки сучасні письменники і письменниці?

Знайомтесь: **НАТАЛІЯ ВОЛОТОВСЬКА**, українська лікарка, художниця, співачка і … казкарка. Вона живе і працює в Тернополі. Ці казки вона написала спеціально для нашого підручника, тобто для кожного і кожної з вас. Але їй дуже цікаво, як ви їх зрозуміли… Тому вона поставила для вас запитання. Читаємо й обговорюємо. Висловлюємо враження. Ставимо свої запитання.

Надсилаємо їх на електронну пошту нашого видавництва. А ми обов'язково передамо їх пані Наталії. І разом усвідомлюємо, що **читання — це спілкування і взаєморозуміння**!

Українська державна видавничий центр «Оріон»

ТРИ КОТИ

У цьому вірші вживаються особливі слова — **омоніми**. Це коли слова звучать однаково, а значення у них зовсім різне. Різновидом омонімів є ще й **омографи** — слова, що пишуться однаково, проте різняться за наголосом.

Тож уперед! Знайди всі слова, що мають єдине звучання, порахуй кількість їхніх пар. Цікаво, скільки знайдеш?

1. Я Діаночка маленька —
і весела, і гарненька!
У батьків я — не одна:
є в них також **три** кота!
Мурчик — чорний красотун,

Барсик — хитрий хихотун,
а Жмурко — товстун кумедний,
хоча часом — трошки вредний.

Ох, мені б хотілось **мати**,
Як у них, м'якенькі **п'яти**,
щоб тихесенько ходити
І нікого не будити:
хоч малі мої **літа**,
Я хитруля — ще й яка!
Бо беру цукерку нишком,
мама ж думає: «Це мишка»…

2. Не було іще **п'яти** —
вже прокинулись **коти**!
А було це вранці літом —
вже їм жарко, хочуть пити,
щось смачненьке просять **дати.**
Бач, нема їм сил чекати!
Мають лиш одну **мету**:
їсти, їсти досхочу!
Що ж… я спати вже не буду,
їм таки щось роздобуду!

Але котикам все мало:
Їм складай з подушок **замок**,
Три за вушком, ще й **носи**,
Не ступи їм на хвости,
м'ячика **коти** до них —
я вже просто збилась з ніг!

3. Край вікна Мурко сидить
Та й на Барсика сичить:

Український освітянський
Видавничий центр
«Оріон»

Той **літа**! Стрибнув до стелі,
на Жмурка упав з постелі —
Паща, як страшна **пила,**
в потерпілого кота…
Він зчинив жахливий шум —
мама й татко тут як тут!
Ох… буває доля зла —
тепер Барсик без хвоста…
Звісили коти **носи**…
Розпушили всі хвости,
ображаються на мене,
Друг, як я, їм вже не треба…

З жалю до свого кота
я не їла й не **пила**,
Про свій вчинок шкодувала,
гіркі сльози проливала…
Мамі стиха пояснила —
їжу щедро поперчила…

4. З тої визначної **дати**
наказала мені **мати**
Більш котів не годувати…
Та пішла я в перший клас —
і зізнаюся для вас:
я тепер доросла стала:
гріх перед котами **мала**,
їх за все провчить хотіла…
Ох, як гірко пожаліла…

Та замкну я на замок
балакучий свій роток,
Раз доросла — не мала,
Справ незроблених — гора!
Хатку нашу я **мету**,
з мамою пиріг печу
і цукерки навіть нишком
не беру — читаю книжки!
Літа теплого чекаю,
з котиками радо граю!

- Як Діанка змінюється впродовж розповіді?
- Як проявляється любов людини до тварин?
- Про кого дбаєш ти в своєму житті?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

МЕДІАВІКОНЦЕ: види і джерела інформації

Інформа́ція — відомості, знання, які отримуємо з довкілля, спостережень, спілкування, читання, навчання ...

Джере́ла інформа́ції — звідки або від кого ми про щось довідуємося ...

Види інформації — текстова, мультимедійна, звукова ...

Розгляньте уважно середовище класу. Які джерела інформації ви помітили? Які з них можна побачити, а які — почути?

Створіть на дошці (за допомогою наліпок чи магнітів) поле інформації. Якими з видів інформації найчастіше користуєтеся на уроках літературного читання? Доповніть визначення, що вказані на початку сторінки.

Український освітянський центр «Інформаційний портал»

Давид Гу́ліа

РОЗУМ, ЗНАННЯ І СИЛА

Знання — це гість, а розум — це хазяїн,
у добрій спілці треба жити їм.
Хто має розум та багато знає, —
той буде завше сильним і міцним.

А сила, що без розуму, — недужа,
бо все робити буде навмання.
Тож для творіння, для роботи, друже,
виховуй розум і бери знання.

- **Поміркуйте разом.** Прочитайте перше речення. Чому, на вашу думку, знанням і розуму треба жити у злагоді?
- Що поет сказав про силу без розуму? Прочитайте.
- До чого закликає автор в останніх двох рядках вірша?

ХОЧЕШ БУТИ ЧАРІВНИКОМ / ЧАРІВНИЦЕЮ КНИЖОК?

Ти вже багато знаєш про те, як народжуються книжки. А чи хотів би / хотіла б ти в майбутньому долучитися до їх створення: стати письменником чи письменницею, редактором чи редакторкою, видавцем чи видавчинею? Пропонуємо подивитися мультфільм, який створила студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Катерина ГОНЧАР**. Вона вже обрала свою майбутню професію і скоро стане справжньою чарівницею книжок.

http://qr.orioncentr.com.ua/SdHgA

Склади свій сценарій мультфільму про хлопчика або дівчинку, які хотіли зрозуміти, для чого читати книжки.

Український освітянський видавничий центр

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю…

- Які види творів у розділі?
- З якого вірша це речення **«*Осінь брами твої замикала вночі, погубила у небі журавлині ключі*»**? Хто його автор / авторка?
- Якою буває інформація?

Розумію, можу пояснити…

- Чому книжки читають по-різному?
- Що означає слово ***література***?
- Які твори в розділі гумористичні? Для чого пишуть такі твори?

Вмію…

- Довести, що текст «Читач Максимко» є художнім.
- Знайти в тексті головну думку.
- Розповісти, які джерела інформації використано в цьому розділі.

Виявляю ставлення, почуття…

- *Який із прочитаних творів тобі сподобався найбільше?*
- *Уяви, що тобі запропонували прочитати друзям свою улюблену книжку. Яку б ти обрав / обрала?*
- *Які захоплення ти б хотів / хотіла наслідувати? Про які пригоди прочитати? А про які розповісти або написати замітку?*

Роздивися **«Дороговказ вдумливого читання»** на початку розділу. Що б ти хотів / хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЧИТАЄМО І ПРАГНЕМО ЗРОЗУМІТИ СВОЇХ ПРЕДКІВ

Ще з прадавніх часів наші предки прагнули зрозуміти, як виникли земля, небо, вода, хто створив людей, тварин, рослини. Вони складали розповіді, у яких намагалися пояснити грізний, незрозумілий світ, богів, духів, явища, від яких залежало їхнє життя.

Минали століття. Ці старовинні оповіді були першим творчим виявом людства. Їх почали називати ***міфами*** (з грецької — «*слово, переказ*»). Завдяки їм ми дізнаємося про те, ***що було на початку світу***, і краще зрозуміємо наших далеких предків.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися про те, як уявляли світобудову давні мешканці нашої планети;
- краще розуміти культуру різних народів світу, зокрема — рідну, українську;
- учитися сприймати узагальнені речі завдяки конкретним образам й емоціям;
- ставити запитання до прочитаного;
- дізнаватися у **«Медіавіконці»** про історію виникнення медіа.

Український освітній видавничий центр

✦ Прочитай давню українську пісню і роздивися зображення сучасної витинанки. Чим вони поєднані?

ЯК ЩЕ НЕ БУЛО ПОЧАТКУ СВІТУ…

Українська народна обрядова пісня

Як ще не було початку світу,
то ще не було ні неба, ні землі,
а лишень було широке море,
а на тім морі явір зелений.
На тім яворі три голубочки,
три голубочки раду радили:
— Як би ми, браття, світ поставили?
Ой ходім, браття, аж на дно моря
та там добудемо дрібного піску,
той пісок дрібний посієм всюди,
та встане з нього свята землиця,
та буде там золотий камінь,
з того каміння то буде сонце,
то буде сонце і місяць ясний,
рум'яна зоря й звізди[1] прекрасні.

Записала Євгенія Ярошинська

Маріанна Любас. Дерево життя

- Про яке дерево розповідається у стародавній пісні?
- Які пташки радилися? Який світ хотіли поставити?
- Назви́ ознаки, які вжито до слів *море*, *явір*, *пісок*, *земля*, *місяць*, *зоря*. Яке ставлення людей до сил природи вони передають?
- Послухай пісню у виконанні сучасного українського рок-гурту MNISHEK. Які почуття вона в тебе викликала? Що нового відкрилося? Обговори з однокласниками / однокласницями.

http://qr.orioncentr.com.ua/lgBP9

[1] *Звізди — тут:* зірки.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Стародавній Єгипет — один із найдавніших на Землі осередків культури й науки. Його величні пам'ятки — піраміди та храми — відомі всьому світу. Уявлення стародавніх єгиптян про створення світу, про богів та їхні діяння, міфічні вірування збереглися в текстах, вибитих на стінах гробниць і храмів, записаних на сувоях папірусу.

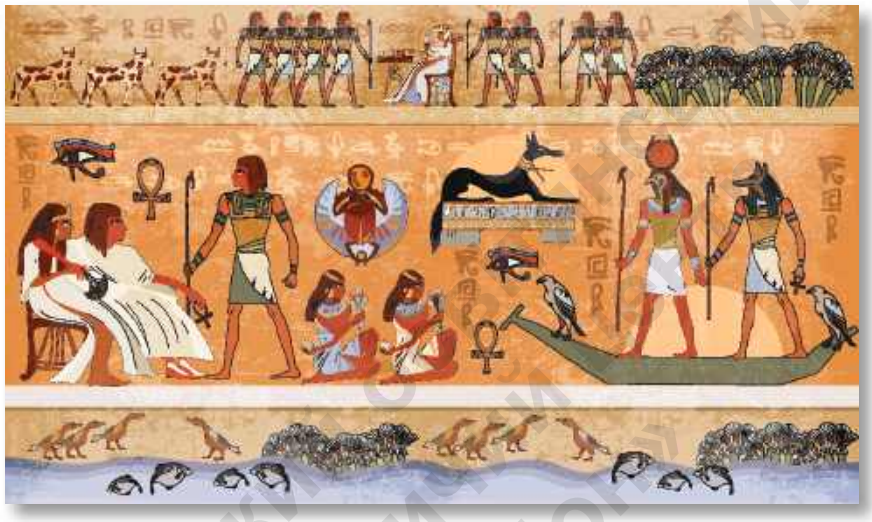

Припу́щення, попере́днього, безбере́жних.

СТВОРЕННЯ СВІТУ

У єгипетських міфах є кілька здогадок про походження світу. Одна з них така.

Коли не було ні землі, ні неба, Всесвіт нагадував безмежний океан води. Отой водяний хаос мав ім'я Нун. Він і був першим прадавнім богом — батьком богів.

Якось із глибин Нуна на світ вийшли боги, яким судилося створити землю, небо, тварин та рослини. І першим із цих богів було Сонце, яке зігріло холодний світ і дало йому життя.

Інше припущення щодо походження світу дещо відрізняється від попереднього.

Українська версія
Видавництво
«Оріон»

Спочаткусередпервіснихводбезмежногоокеануз'явивсяпагорб.Тобувєдинийклаптикземліпосередбезбережнихвод,якіневідомозвідкивитікалиі невідомокудитекли.

І от якось на цьому пагорбі розкрилася дивовижна квітка лотоса[1]. Коли вона розтулила свої пелюстки, виявилося, що там було сховане мале дитя, якому судилося стати богом на ім'я Ра. Від дитини й справді йшло таке сліпуче сяйво, що Всесвіт, який досі перебував у пітьмі, враз освітився й ожив.

Давньоєгипетський бог Ра і його народження з лотоса

Є ще один міф, у якому по-іншому розповідається про походження світу. Сонце — початок життя у Всесвіті — вийшло з яйця, що його зніс птах «великий Гоготун» на пагорбі, який піднявся з водяного хаосу. Зрештою, в усіх випадках творцем світу єгиптяни вважали бога-Сонце.

Переповіла Ольга Бондарук

- Розкажи, які здогадки про походження світу описано в міфах.
- Які власні назви є в тексті? Що вони означають?
- Кого єгиптяни вважали творцем світу?
- Які нові слова поповнили твій словник?
- Чи допомогли тобі єгипетські міфи краще зрозуміти цей народ?

[1] *Ло́тос* — водяна трав'яниста рослина, схожа на латаття; має великі, дуже гарні квітки.

Українська національна академія «Орієнтир»

У **китайського народу** є численні міфи про створення світу і людей, їхнє життя серед природи та боротьбу за існування.

Особливо багато міфів про богів. Одні з них, як розповідалося, допомагали людям: учили їх добувати вогонь, розпізнавати цілющі рослини, приручати тварин, обробляти землю тощо. Інші боги часто були жорстокими. І тоді проти них повставали герої, які боролися за справедливість.

Прочитай один із міфів про ***богиню Нюйву***, яка вважалася найдавнішим жіночим божеством, праматір'ю людей.

СТВОРЕННЯ ЛЮДЕЙ

Китайський міф

У ті часи, коли земля відділилася від неба, були на ній гори, ріки, трава та дерева й навіть птахи та звірі, комахи та риби, але не було жодної людини, і тому світ був простим і тихим. По землі бродив великий жіночий дух Нюйва. У серці своєму Нюйва відчувала страшенну самотність і розуміла, що для того, аби оживити землю, чогось бракує.

Якось Нюйва присіла на березі ставка, зачерпнула долонею жовтої глини, змочила її водою і, дивлячись на своє відображення у ставку, виліпила щось схоже на маленьку дівчинку. Поставила її на землю. І раптом — о диво! — ця маленька фігурка ожила, закричала «уа-уа» й почала радісно підскакувати. І Нюйва дала їй ім'я Шень — що значить «людина».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Перша людина була дуже маленькою, але її створила богиня. Тому ця людина відрізнялася від птахів, що літають, від тварин, які бігають на чотирьох ногах. Та й поводилась вона як господар всесвіту. Нюйва була дуже задоволена своїм творінням і, продовжуючи цю справу, виліпила з глини багато людей обох статей. Голісінькі люди оточили богиню, танцювали й радісно кричали. А потім вони поодинці та групами розбіглися на всі сторони.

Надивувавшись і заспокоївшись, Нюйва працювала далі. З-під її пальців продовжували поставати живі люди. Чуючи їхній сміх, вона вже не почувалася такою самотньою — світ був заселений її синами та донька-ми. Нюйва бажала заселити всю землю цими маленькими розумними істотами. Працювала дуже довго й страшенно стомилася.

І тоді богиня взяла до рук довжелезний мотузок, а може, це була зірвана з гірського урвища ліана, занурила його в рідку глину і струсила цю глину на землю. У тих місцях, куди попали шматочки глини, з'являлися рухливі чоловічки.

Переповіла Ольга Бондарук

- Чому Нюйва створила першу людину?
- Чим відрізнялися люди від інших живих істот?
- Як богиня полегшила собі працю?

Якою ти уявляєш богиню Нюйву? Намалюй.

Далі ти прочитаєш ще один міф про створення світу. Порівняй ці твори. Чим вони схожі, а чим відрізняються? Поміркуйте разом: чому стародавні історії про створення світу можуть зацікавити сучасних читачів. Уяви, що ви разом із однокласниками вирішили створити свою розповідь про створення світу. Якою вона буде?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

З міфів давніх скандинавів

ПОЧАТОК СВІТУ

Світове дерево за скандинавською міфологією

Давно-предавно, коли не було ні дня, ні ночі, коли взагалі не було ні землі, ні неба, ані моря, велетенська глибока тріщина позіхала в порожнечі, немов рот небаченого страховиська.

Усе довкола тієї тріщини вкривали туман і темрява, але десь на самому споді миготів язичок вогню.

А ще з тієї тріщини невпинно витікала вода і в холодній темній порожнечі замерзала широкими смугами льоду.

Великий дух глянув на цей лід і побачив, що на ньому нічого не росте, що все довкола — сіре та безбарвне.

І духові захотілося, аби темряву осяяло світло, а простір наповнився гомоном живих істот.

Тоді він створив велетня Іміра й оселив його на льоду. А ще він створив величезну корову, яка годувала Іміра своїм молоком. Їла корова сіль, яку вилизувала з льоду.

Одного разу до жорсткого язика корови прилипла золота волосина. Корова лизала далі і знайшла багато золотих волосин.

Незабаром стало видно, що золоте волосся росте на голові в іншого велетня, який замерз у пластах льоду.

День за днем корова вилизувала той лід, доки не дісталася спочатку до плечей, потім до грудей, а врешті

Український освітній видавничий центр «Оріон»

і до пояса велетня. Цей велетень виявився набагато привабливішим од Іміра.

Минуло трохи часу, і стало Імірові самотньо. Якось він підняв руки, і з-під пахв випали інші велетні.

Наступного разу він потер ногою до ноги, і на лід впало ще кілька велетнів.

Так постав світ велетнів, які називали себе йотунами. І це був холодний світ без сонячних променів, без блакитного неба, без зеленої трави.

Деякі йотуни були лихими. Вони билися і сварилися між собою. Та згодом старший онук золотоволосого йотуна переміг усіх лихих і прогнав їх у сірі сутінки на край світу.

Там було так холодно, що подих йотунів одразу перетворювався на лід і падав на землю льодяними бурульками.

А нащадки добрих йотунів вирішили створити землю і населити її людьми. І вони почали називати себе богами.

Боги убили Іміра, щоб з його тіла зробити землю, рослини і тварин, моря і ріки, ліси і гори. Велетень прислужився востаннє — з нього постав прекрасний зелений світ, повний гомону і руху.

Потім боги з високого ясена вирізали чоловіка, а з гнучкого в'яза — вродливу жінку. Вони вдихнули у перших людей життя й оселили їх на землі, щоб розпочати людський рід.

У небесних просторах боги збудували для себе пречудове місто і назвали його Асгардом. Те місто було повне золотих і срібних палаців.

Щоб прокласти шлях з небесного Асгарда на землю і далі — на той бік, до темного світу йотунів, боги взяли вогонь, воду, повітря і сплели чарівну веселку.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Та веселка була такою широкою, міцною і такою довгою, що простяглася, як міст, через три частини світу.

Потім боги створили чотирьох дуже сильних і дуже потворних маленьких чоловічків, щоб вони підтримували небо з чотирьох сторін.

Тих чоловічків звали Нордрі, Судрі, Аустрі та Вестрі, що означає Північ, Південь, Схід і Захід.

Боги наповнили небо іскрами, що сяяли, коли поблизу не було сонця чи місяця, і назвали їх зорями.

У цьому новому світі росло могутнє вічнозелене дерево. Воно було таке високе, що його гілки кидали тінь на палаци богів, і на землю, і на країну йотунів.

Дерево мало три корені, кожен з яких сягав одного з трьох світів — світу богів, людей і йотунів. Отож і називали його деревом світу.

Мало воно чудодійну властивість — замість соку його стовбуром тік священний мед. То був чарівний мед, що давав усьому живому вічну молодість, неабияку силу і владу над чарами.

Багато разів боги і йотуни намагалися викрасти мед. Страшні битви і війни траплялися між ними через чудодійний напій — живий сік світового дерева.

Правителем нового світу був Всебатько, король богів, великий воїн на ім'я Одін.

Прекрасний сірий кінь Одіна — Слейпнір — мав вісім ніг і біг швидше од вітру. Слейпнір носив на собі Одіна і в лютих битвах, і в тривалих та небезпечних подорожах.

Коли Всебатько мчав веселковим мостом, стукіт копит його вірного коня лунав над світом і долітав навіть до холодного світу йотунів.

Переповіла Ольга Бондарук

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У **слов'янських народів**, до яких належать й українці, теж є свої міфи.

У них відображались уявлення наших предків про походження світу, діяння богів, вірування людей.

Дізнайся про це більше.

Обкладинка книжки відомого дослідника української історії й культури Сергія Плачинди «Міфи і легенди Давньої України»

✦ Послухайте текст. Які слова, речення були незрозумілими? Де ви можете знайти їх пояснення?

Дивови́жні, корінні́, давні́шим, христия́нство, найдавні́шими, боже́ственний.

Ольга Бондарук

МІФИ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ ТА ЛЮДЕЙ

В усних творах слов'янських народів зберігся погляд дуже давніх людей на те, як було створено світ.

Ще до початку світу, коли не було ні неба, ні землі, а саме лише синє море, то посеред того моря стояло велике дерево, що його різні слов'янські народи називали по-різному: дубом, явором, сосною, березою, яблунею та інше.

На тому дереві була золота кора, перлова роса, і сиділи на ньому дивовижні птахи. Дехто каже, що то були два голуби, а дехто — що сивий сокіл. Серед гілля того дерева роїлися бджоли, у його корінні жили всілякі тварини, на гілках знайшли притулок птахи.

Таке дерево, що існувало до початку світу, в міфології називається світовим. А найголовніші істоти на

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ньому — два голуби і сивий сокіл. То не просто птиці. Це втілені у пташину подобу боги, які створили світ — заснували небо із сонцем, місяцем і зорями із синього та золотого каміння, а землю — із дрібного піску.

А ще давнішим є уявлення праслов'ян про світове яйце, з якого постав Всесвіт, або Бог-Творець, якому належить створити землю і все на ній... Недаремно деякі слов'янські племена вважали яйце символом життя.

У християнстві й сьогодні яйце — головний символ Великоднього свята. Погляньте на українські великодні писанки. Ви бачите на них не тільки дивовижні візерунки, які за найдавнішими уявленнями мали магічну силу, але й зображення сонця, місяця, зірок, світового дерева, небесних оленів, коней, птахів та інше.

А звідки взялися на землі люди?

Найдавніші міфи твердять, що людей розмножила по світу птиця. Ота первісна птиця — Першоптах — голуб чи сокіл, як кажуть народні легенди.

Як же це відбулося?

Постала земля серед води, та покрилася вона деревами і травою. Але сумним був світ без людського гомону. І тоді Першоптах, що мав у собі божественний вогонь, здатний запалити живу душу, злетів над лісом і вдарив блискавкою в сухий пеньок, що стримів на галявині. З того пенька постало тіло першого чоловіка, а з вогню Птаха-Бога — безсмертна людська душа.

За іншими легендами, тіло першочоловіка зробив Бог із глини. Однак глина — мертвий матеріал, і, щоб оживити людину, Творець схилився до неї й просто в уста вдихнув безсмертну душу.

Українська освітянська видавничий центр «Оріон»

- Знайди та прочитай, яким, за уявленням слов'ян, було світове дерево. Як його називали?
- Якими були уявлення про світове яйце? Символом чого є зараз яйце у християн?
- Що розповідається в міфах праслов'ян про появу людей на Землі?

Робота в парах. Поставте одне одному запитання до прочитаного.

Поміркуйте разом. Чим цікаві для вас відомості про духів слов'янської міфології? Для чого, на вашу думку, людині потрібні знання про вірування далеких предків? Обговоріть.

✦ **Роздивіться** репродукцію картини сучасної української художниці. Які ваші враження від цього твору мистецтва? Обговоріть і поділіться ними з дорослими. За бажанням опишіть, яким ви уявляєте світове дерево нашого народу, або намалюйте його.

Тетяна Зеленченко. Світове дерево (*із серії «Український рік»*)

Український освітянський медіацентр «Перегін»

Старі́йшини, Громове́ржець, мисли́вським, оба́чнішою, одчайду́шної, рикоті́ння, уздрі́вши, двигти́ть.

За Сергієм Плачи́ндою

ГНІВ ПЕРУНА

В одному городищі на березі річки Тетерів жив молодий, але вдалий Мисливець — правнук Слави[1] й Гука[2], нащадок могутніх гукрів[3], найкращий стрілець із лука в усій окрузі.

Під час довгої лютої зими, коли звірі ховалися в лісових хащах, а людей діймав голод, Мисливець ішов на полювання і приносив до свого селища забитого лося чи дикого кабана.

За таке вміння й сміливі вчинки мудрі старійшини-волхви[4] дозволяли Мисливцеві полювати в Перуновій пущі.

О, се була велика честь для стрільця. Адже в лісі, що належав **Перуну** — грізному богові блискавки і грому, не дозволялося полювати будь-кому. А жінкам заборонялося навіть ступати в цю пущу. Се тому, що похмурий Громовержець жив одинако́м, вперто не одружувався після свого невдалого сватання.

Мисливець не зловживав почесним правом полювати в Перуновій пущі. Славний лицар гострої стріли заходив у володіння Громовержця лише тоді, коли голод насувався на рідне городище.

[1] *Сла́ва — тут*: перша жінка у світі, праматір людей.
[2] *Гук — тут*: перший чоловік у світі, прабатько людей.
[3] *Гу́кри* — нащадки Гука.
[4] *Волхви́* — давньоукраїнські жерці, носії стародавньої української культури.

Український освітянський видавничий центр

Так сталося і тієї весни. Затягнулася зима, в людей закінчилися їстівні запаси, і треба було чимось підтримати їх.

— Піду в Перунову пущу і вполюю найбільшого вепра, — сказав Мисливець своїй дружині.

— І я з тобою! — вигукнула вона.

— Стривай, — сказав їй Мисливець. — Ти забула, що в Перунів ліс жінкам заходити заборонено. Наш Громовержець не любить жінок. І ти знаєш чому…

Щирозасмутиласядружина.Аджебулавірнимдругом Мисливцеві.Дужа,смілива,спритна—воназавждиходилазнимнаполювання.Ботаксамовправно стрілялазлукаівміловолоділамисливськиммечем.

Жінка була обачнішою, ніж він, і не раз рятувала Мисливця, коли він, людина одчайдушної[1] хоробрості, потрапляв у небезпеку. Ось і зараз дружина сполошилася, коли почула, що її чоловік хоче вполювати найбільшого вепра. Тож стала готуватися й собі на полювання. Але Мисливець не взяв її із собою: не можна було порушувати закону, гнівити самого Перуна. Однак дружина дуже переживала за чоловіка, аби він не загинув у двобої з лютим звіром, і вирішила потай піти за ним.

Іде Мисливець лісами, а озброєна жінка позаду крадеться, перебігає нечутно від одного дерева до другого. Так вони зайшли в глибінь Перунової пущі. Тут почулося грізне рикотіння, від якого аж листя з дерев посипалося. То сунув великий ікластий вепр.

Аж ось страшний звір вийшов на галявину. Великий, як гора. Розлютувався звір, уздрівши людину. Наставляючи великі гострі ікла, оскаженіло кинувся на Мисливця.

А стрілець стояв незворушно, затиснувши в обох руках короткого мисливського меча.

Шалено мчить кабан, аж земля двигтить під ним. Насторожі Мисливець. Усе ближче й ближче вепр. Ось уже лишилося три кроки, два… В останню мить Мисливець спритно відскочив убік, а вепр з розгону всадив ікла в стовбур дуба. І хоробрий Мисливець миттєвим і дужим ударом меча відсік звірові голову.

Та в цю мить почувся відчайдушний жіночий зойк. То дружині здалося, що вепр пропоров іклами Мисливця. Вона вискочила з-за дуба, кинулася до чоловіка і

[1] *Одчайду́шний* — безоглядний.

Український освітянський
видавничий центр
«Оріон»

припала до його грудей. Він був живий, лише кров від вепра бризнула йому на груди.

— Що ти наробила?! — у страхові закричав Мисливець.

Та було вже пізно. Бо Перун усе бачив із небес і вельми розгнівався. Хотів він убити обох, та передумав: шанував таки спритного Мисливця. Тож прогримів:

— Гаразд. Коли вже так ви любите одне одного, то бути вам довіку в парі!

Змахнув Перун чарівною стрілою, і вмить перетворилися Мисливець і його прекрасна дружина на гострокрилих, стрілохвостих птахів, що злетіли в небо, несучи на біленьких груденятах краплини крові від убитого вепра.

Так з'явилися на світі ластівки.

Відтоді вони ліплять свої гнізда на людських оселях і щось завжди щебечуть людям, ніби хочуть сказати: «Ми ж ваші родичі… Не забувайте цього! Ми колись теж людьми були…»

- Про які часи йдеться в міфі? Хто його ***дійові особи***? Якими ти їх уявляєш?
- Чому Мисливець заборонив дружині йти на полювання?
- Як з'явилися на світі ластівки?
- Підготуй стислу розповідь за прочитаним.
- Склади і запиши її план.

- Які нові слова, вислови привернули твою увагу? Які ти будеш вживати у своєму мовленні?

Уяви, що тобі запропонували створити мультфільм за прочитаним міфом. Намалюй його перший і останній кадри.

Будьте дослідниками і дослідницями! Знайдіть і прочитайте, як прадавні слов'яни пояснювали походження інших птахів.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

За Ольгою Бондарук

ДАНА Й ЛАДА

Окрім богів-чоловіків, у слов'янській міфології, як і в інших світових міфологіях, були богині-жінки.

Особливо прекрасною була в уяві прадавніх слов'ян вічно юна і чарівна **Да́на**, богиня води, — Діванна, Дівонія чи Діва, так її ще називали. Дану вважали дружиною Сонця, тобто Дажбога. Це жінка-річка, жінка-вода.

Образ Дани не такий сяючий, як образ її чоловіка Дажбога. В ньому менше золота — більше срібла, більше блиску смарагдів і перлів. Ті перли в уборі Дани — то вранішня роса, дорожча за коштовні камені. Можливо, саме тому деякі слов'янські народи називали Дану богинею Зорею.

Існує повір'я, що Зоря жде додому милого й вистелює йому стежку дорогими килимами, мостить мости, садить виноградні сади, засіває поля дорогими перлами. І коли нарешті сходить сонце — сам Дажбог приходить до дружини, — увесь світ укривається перлами роси; сади і ліси стоять обсипані дрібними росяними краплями. Од живучої тієї роси ростуть і розцвітають сади та наливається солодким соком виноград. Вогонь і вода продовжують саме життя.

Деякі вчені кажуть, що від імені Дани походять назви найбільших слов'янських річок: ***Дон***, ***Дніпро***, ***Дністер***, ***Двіна***, ***Дунай***.

А в народних піснях, як згадка про особливу пошану до богині, залишився, на перший погляд, не зрозумілий сьогодні приспів: ***ой, дана, ой, дана, дана***!

Український освітянський видавничий центр

Ще однією великою богинею слов'ян, яку дуже поважали й любили в народі, була богиня весни **Лада**.

Люди уявляли її молодою дівчиною або дівою з дитятком. Часто її зображали з колосом і квітами або з виноградом чи яблуком.

Свято Лади наставало тоді, коли починав танути сніг.

Східні слов'яни кажуть, що богиня Лада тримає на руках дитину й пучечок червоної калини, а не галу́зки винограду, як вважають інші слов'янські народи.

Багата народна фантазія змалювала Ладу неабиякою красунею. Її прихід — це завжди свято й радість. Люди так люблять сонце й тепло, що особливо нетерпляче очікують приходу богині весни Лади. Вона пробудить природу — земля стрепенеться від сну, зазеленіють поля, сади, і життя забуяє з новою силою.

Богиня весни в народних переказах — це ще й втілення Любові. Тож невипадково своїх коханих наші предки називали ладами.

- Що ви дізналися про богинь-жінок слов'янської міфології? Які ще імена мала богиня Дана?
- На́зви яких річок походять від імені богині Дани? Де вони протікають?
- Чому свято богині Лади було для наших предків особливо радісним? Із чим це пов'язано?

Уяви, що герої слов'янських міфів потрапили в наш час. Пофантазуй і створи сценарій мультфільму «Пригоди Лади й Дани в часи інтернету».

ПРИСЛІВ'Я

Не треба й клад, якщо у сім'ї лад.

Українська освітня платформа
ВУМ ЗНО
ЗНО Історія

ЧИТАЄМО РАЗОМ ІЗ ПИСЬМЕННИЦЕЮ

Прочитаємо й обговоримо ще одну казкову історію разом із Наталією Волотовською.

Наталія Волотовська

КАЗКОВА МРІЯ ДАРИНКИ

В одному селі жив дідусь, який понад усе на світі любив онучечку Даринку, а ще не уявляв життя без тварин, особливо ж коней.

Замолоду він працював дресирувальником у цирку. А як постарів, то поїхав до села. У той час заборонили вистави з тваринами, тож дідусь забрав із собою поні на ім'я Зефір. Його так назвали, бо був пишногривий, білосніжний і мав лагідну вдачу.

Даринка на кожні канікули навідувалася до дідуся. У них завжди знаходилися якісь цікаві й секретні від батьків справи. Так само, як дідусь, дівчинка не могла уявити життя без коників. Часто їх малювала, а найкрасивіші роботи дарувала дідусеві. Коли ж восени з'явився білосніжний Зефірчик, то її радощам не було меж!

Дідусь із онукою мріяли, як одного літнього ранку Зефірчик помчить разом із маленькою хазяйкою луками, як радісно їм буде!

Правда, мала Даринка ще одне бажання. Як тільки отримувала гарну оцінку в школі, то все просила в ангела-охоронця:

— Ангелику мій! Хранителю мій! Майже всі подружки захоплюються єдиноріжками! У Марічки є ручка з єдинорогом, у Оксанки — повна папка зошитів з його зображенням, у Юлі — прегарна сумочка... Та навіть

Український освітянський видавничий портал

у Андрійка кігурумі з зеленим єдинорогом! Можеш так зробити, щоб мій Зефірчик виявився чарівним коником? Хай у нього виросте срібний ріжок! Отоді вже всі друзі здивуються!

Нарешті завершився навчальний рік, Даринка разом з однокласниками здала книжки й отримала табель успішності. Прийшов червень, а з ним наближалась поїздка в село. Дівчинка поривалася хутчіш завершити всі справи в місті, аби нарешті поринути в своє канікулярне літо. Ось приїде вона, а там і дідусь її зустріне, і друзі привітають. І хтозна, може, й Зефірчик дивовижним чином зміниться й у нього виросте ріг?

Щойно приїхала дівчинка з батьками до села, відразу поспішила до стайні. А через тин вже Петрик гукає:

— Даринко! Там такий коник в тебе, просто нереальний! Дозволиш на ньому покататися?

Даринка радіє, але мовчить, не перепитує.

Лиш уявляє. Тут і Ніна підбігла:

— Даринко, тільки й розмов, що про твого чарівного коника! Але дідусь дозволяв нам його лише погодувати морквинкою. А от покататися — ні… Сказав, що спершу він має звикнути до тебе, бути слухняним, а вже тоді вирішиш, хто на ньому кататиметься… Ну, скажи, можна ж буде й мені, правда?

Даринчине серденько затьохкало — невже збулася мрія!? Ось і дідусь відчиняє дверцята, а там вже видніється сліпучо-біла постать!

Вийшов Зефірчик назустріч. Дітлахи аж заплескали в долоні від радості й захоплення. Відразу ж хотіли погладити його, примовляли:

«Який дивовижний коник! Він наче злетів із зірочки».

А Даринка засумувала. Дивиться на лошатко — а й справді красиве! Та не вистачає йому ріжка, що сяє… І нічого не може з собою вдіяти — сльози розчарування набігли на очі… Побула трішки з друзями та й пішла до хати.

— Дідусю, давай вже завтра буду на Зефірчику кататися.

Здивувався дідусь, та нічого не відповів.

Прийшов вечір. Даринка ходила кімнатами сумна, фірмову дідусеву запіканку тільки дзьобнула і не сідала за улюблені книжки з його бібліотеки.

— Даринко, люба моя, у тебе ж завтра день народження. Поділися з дідусем, що трапилося. Може, я чимось допоможу? — вперше бачив дідусь онучку такою мовчазною.

— Розумієш, дідусю… Я всі ці місяці мріяла, що коник перетвориться на єдинорога, — здалася дівчинка і похнюпилася ще більше.

— Не засмучуйся! Нехай сьогодні тобі насняться казкові сни, я певен, все буде добре. Часто буває так, що мрія здійснилася, а ми цього й не помічаємо, бо по-іншому її собі уявляли.

Обійняв перед сном найдорожчу онучечку та вимкнув світло.

***

Уранці Даринка прокинулася і не може отямитися — таке незвичайне сновиддя навіщував їй дідусь. Снилося дівчинці, що прийшла на лісову галявину, а назустріч вийшов справжній єдиноріг. Отой, що приносить щастя, літає до місяця, ще й бажання здійснює. Гриву мав довгу й кольорову, як веселка, а до його попони кріпилися повітряні кульки.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

— Даринко, єдинороги приходять до тих, хто в них вірить, — мовив чарівний кінь.

— Так я ж і вірю! От ви — справжній…

— Але ж хутро в мене не білосніжне, а сіре, — усміхнувся красень. — Чому ти думаєш, що твій Зефірчик — це не єдиноріг? Він вміє дарувати радість, зможе й думки читати, якщо ти будеш проводити з ним більше часу і навчатимеш його. Мрії здійснюються тоді, коли ми працюємо над ними.

Наступного дня дівчинка вперше сіла на Зефірчика й відчула, як її коник зрадів хазяйці! Даринка повторювала команди, про які розповідав дідусь, підгодовувала його цукровими грудками, а лошачок чемно ходив подвір'ям.

Через тиждень дідусь дозволив Зефірчикові бігати вздовж поля — тепер він кумедно перебирав ніжками і поспішав уперед так граційно й легко, як подих вітерця. Даринка постійно заплющувала очі та уявляла, що летить між зірок. Однієї миті впустила вуздечку… і як плюхнеться в траву! Зефірчик ще пробігся трошки, а потім відчув, що хазяйка не з ним. Голосно заіржав та щодуху помчав назад до дівчинки. І давай її цілувати — торкатися личка й рук теплою мордочкою.

Даринка хотіла було заплакати, але засміялась. Зефірчик виявився таким прекрасним і добрим, що неможливо було плакати. Тож вона вирішила: любитиме коника таким, як є. А він справді чарівний! І Даринка таки летіла з ним. Хай не між зірок, але в полі, а потім і в м'яку траву «приземлилася».

— Дарусю! Не вдарилась, моя дитино? — стурбований дідусь поспішав на допомогу.

Український освітянський видавничий центр

— Ні, дідусю! А знаєш, з хорошого коня не шкода і впасти! Він найкращий у світі, наш Зефірчик!

— Ти хотіла сказати, з хорошого єдинорога не шкода і впасти? — засміявся дідусь.

— Ага! Точно! І ти бачив, як ми летіли?

— Так, Даринко. Зефірчик — чарівний коник. І ставатиме ще казковішим — адже любов і віра здатні творити справжні дива!

- Чому Даринка так мріяла, щоб її поні Зефірчик став єдинорогом?

Обговоріть, чому діти захоплюються чарівними тваринами та як мрії можуть впливати на наше життя.

- Чи справді поні Зефірчик був чарівним?
- **Поясніть,** як любов до тварин робить їх особливими та чому Даринка зрозуміла, що Зефірчик вже є чарівним без рога.
- **Обговоріть,** що означає любити когось таким, яким він є.
- Чому дідусь сказав, що мрія може здійснитися, а ми цього можемо навіть не помітити?
- **Обговоріть,** як іноді наші мрії здійснюються, просто в іншій формі, ніж ми очікували.
- Як ви думаєте, що Даринка зрозуміла про дружбу та турботу, коли Зефірчик повернувся до неї після падіння?
- **Поговоріть** про важливість дружби і про те, як турбота робить тварин і людей ближчими.
- Чому, на вашу думку, дідусь сказав, що Зефірчик ставатиме казковішим завдяки любові і вірі?
- Розгляньте, як віра в себе і в своїх друзів може творити справжні дива. За бажанням наведіть приклади з власного життєвого досвіду.

Пофантазуй. Уяви, що тобі також зустрівся єдиноріг чи інша міфічна істота. Про що ти хотів би / хотіла б його розпитати? Про що розповісти?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

МЕДІАВІКОНЦЕ: історія медіа

Ме́діа (англ. *media*, від лат. *medium* — посередник) — засоби передавання, зберігання і відтворення інформації.

Чи замислювалися ви колись над тим, як у минулому передавались останні новини? Як люди обмінювалися інформацією? Обговоріть це з однокласниками й однокласницями.

Роздивіться колаж, на якому подано історію розвитку медіа. Що нового ви дізналися? Обговоріть.

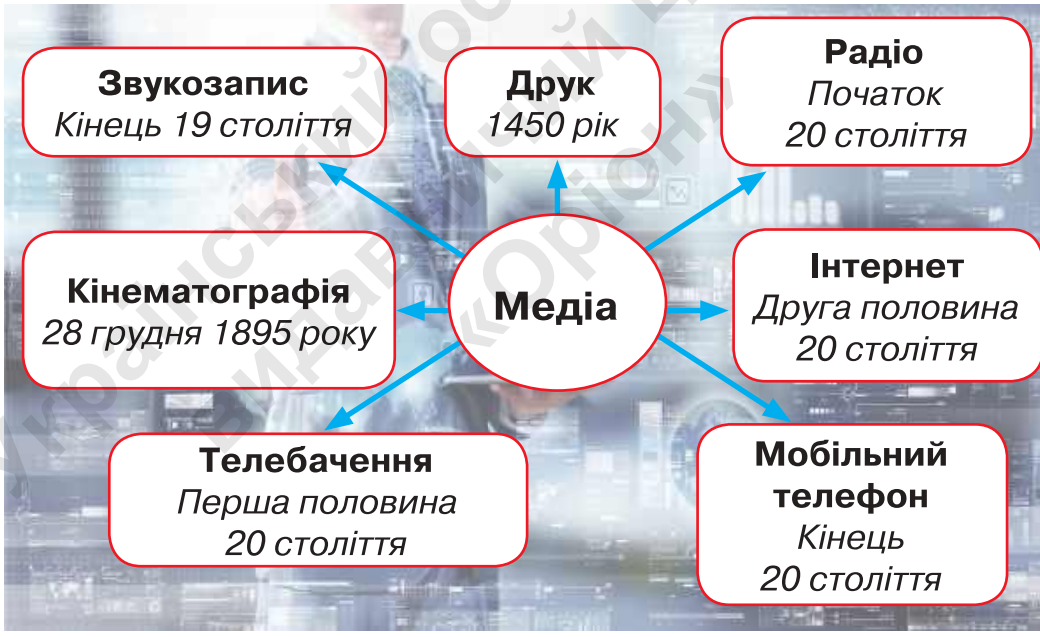

Будьте дослідниками і дослідницями! Дізнайтеся більше про історію виникнення того виду медіа, який вас найбільше зацікавив.

Підготуйте мініпроєкт на тему «Як медіа змінюють світ».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю…

- Назви́ міфи народів про створення світу.
- Які народи вважали творцем світу бога-Сонце?
- У міфах яких народів створення світу пов'язують зі світовим деревом, світовим яйцем, Першоптахом?

Розумію, можу пояснити…

- Завдяки чому міфи збереглися до наших днів?
- Чому в міфах різних народів по-різному пояснюється створення світу?
- Чим оповідання відрізняються від міфів?
- Кого зі слов'янських богів ви вважаєте найважливішим і чому?

Вмію…

- Розказати, як виникли міфи.
- Коротко переказати, як у слов'янських міфах уявляли створення світу.
- Пояснити, хто такі ***Перун***, ***Ра***, ***Дана***, ***Лада***.

Виявляю ставлення, почуття…

- *Можу назвати своїх улюблених міфологічних героїв і героїнь.*
- *Що тебе схвилювало, здивувало у прочитаному?*
- *Який міф тобі хотілося б розповісти рідним, до якого — зробити ілюстрацію?*
- *Міфи яких народів світу ти хотів би / хотіла б ще прочитати?*

Роздивися **«Дороговказ взаєморозуміння»** на початку розділу. Що б ти хотів / хотіла до нього додати або змінити? Складі свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЧИТАЄМО І ЗБАГАЧУЄМОСЯ СКАРБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Ви вже знаєте, що з давніх-давен, ще коли не було письменності, люди складали ***казки й легенди, байки та притчі, пісні, скоромовки, прислів'я та загадки***...

Ці твори передавалися з вуст в уста, тому їх об'єднали назвою ***усна народна творчість***. Це спільне надбання багатьох поколінь.

Письменники й письменниці, учені й науковиці збирали й записували народні казки, прислів'я, пісні, дотепні та влучні вислови. Завдяки цьому усна народна творчість дійшла до нашого часу.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- пізнавати народну мудрість;
- досліджувати, як побудовано твори, порівнювати їх;
- визначати позитивні й негативні якості дійових осіб;
- розвивати навички критичного мислення, висловлюючи своє ставлення до прочитаного;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»** нову інформацію про сучасні колекції та музеї народної творчості.

Український освітній видавничий центр «Оріон»

✦ Послухайте текст.

Цілю́щих, запові́дану, літочи́слення, мину́вшину.

За Софією Гри́цою

НАШІ ДЖЕРЕЛА

І пісня, і казка, приказка й прислів'я неминуче повертають нас до цілющих джерел землі, учать берегти навколишній світ — нашу домівку, природу, черпати радість від сонця, квітів, лісу й поля, шанувати свій рід.

Ти хочеш знати, як жили, про що мріяли твої предки — читай міфи, легенди, перекази, історичні пісні та думи.

Ти любиш фантазувати, переноситися уявою в незвичайні світи — читай казки. Вони вчитимуть тебе любити добро й боротися з кривдою, злом.

Бери на щастя в довгу життєву дорогу мудрість народну, заповідану нам дідами й прадідами. Бережи це багатство, бо стає його все менше, як чистих річок, як зелених галявин і синіх озер на землі.

З усної народної творчості ми зможемо дізнатися і краще зрозуміти особливості літочислення[1] народів, їхніх вірувань. Чому, наприклад, у зимових колядках співається про весняних ластівок, чому дерево в більшості народів вважається священним, чому люди стрибали через вогонь під час святкування Купала.

Як народні інструменти, музика служили спілкуванню древніх, чому пісня має таку силу об'єднувати людей…

Ще багато-багато **«чому?»** і **«як?»**…

[1] *Літочи́слення* — система відліку й обчислення великих проміжків історичного часу.

Український освітянський видавничий центр

- Про що можна дізнатися, читаючи казки й легенди? Прочитай про це в тексті.
- Чого навчають народні казки?
- На які свої **«*чому?*»** і **«*як?*»** ти хотів би / хотіла б знайти відповіді, читаючи твори усної народної творчості?

Поміркуйте разом. Про які джерела говорить авторка? До чого закликає читачів і читачок? Чи можна ці джерела назвати ***джерелами інформації***?

Казка — наша улюблениця від самого раннього дитинства, адже в ній стільки цікавого, повчального, незвичайного, а головне, стільки того, що надихає на добрі справи. У 2 класі ми читали **казки про тварин**, у 3-му — **чарівні** та **героїчні**.

Зараз настала черга **побутових**. Герої у них живуть і діють в обставинах, близьких до справжнього життя. Але, потрапляючи у вигадані ситуації, вони виявляють надзвичайні якості — позитивні або негативні: дивовижний розум, доброту, небачену хоробрість або, на жаль, жадібність, мстивість. Ми цінуємо казки за те, що там завжди перемагає добро й розум. Розповідаючи про це, різні народи ніби підказують нам, як треба жити насправді, до чого прагнути.

ЗАЯЧЕ САЛО

Українська народна казка

Якось їхав пан з кучером Петром у далеку дорогу. Їхали вони мовчки, та ця тиша набридла, бо дорога далека. Пан і надумав поговорити. У цей час на дорозі показався заєць. От пан і почав свою розмову із зайця:

— От у мене в лісі водяться зайці́, тільки не такі, як оце пострибав маленький, а великі. Я їх з далекої чужини привіз. Одного разу я зібрався на полювання, узяв із собою чоловік з п’ятнадцять загóничів. Вони

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

нагнали на мене зайців, а я їх тільки — пух! та пух! Тоді я набив їх десятків зо три… А одного забив, то такого величезного, більшого за барана! Ну, а коли здер з нього шкуру, то було більше як пів пуда сала. От такі в мене зайці!

Слухав, слухав Петро, а потім і каже:

— От за цим лісом річка буде, а через неї міст, що під брехунами тріщить і ламається.

Почув це пан і каже: «Та ти мене слухай, Петро, отож я й кажу, які зайці бувають! Звичайно, в нього пів пуда сала то не було, а так, фунтів із дванадцять».

— Звісно, заєць і є заєць, — каже Петро.

Їдуть собі далі, а пан знову до Петра:

— А що, Петро, чи скоро вже той місток буде?

— Та скоро вже, пане, скоро, — каже Петро.

— Так от я й кажу, Петро, — продовжує пан, — мабуть, що на тому зайцеві і дванадцяти фунтів сала не було, так, приблизно фунтів п'ять-шість, не більше.

— Хай буде й так, — каже Петро, — мені однаково.

Проїхали ще трохи, а пан не може всидіти на місці та й знову каже:

— Петро, а чи скоро вже той міст буде?

— Так, скоро, пане, ось-ось, тільки з лісочка виїдемо.

— Ой, — каже пан, — а знаєш, на тому зайцеві й зовсім сала не було. Ти й сам знаєш, яке на зайцеві сало.

— Та звісно, — каже Петро, — заєць він і є заєць.

Виїхали з лісочка, а пан і питає: «А де ж, Петро, той міст, що під брехнею тріщить і ламається?»

— Де-де, пане, — каже Петро, — став так само, як заяче сало, про яке ви розказували.

От так і виводять брехунів на чисту воду.

Український освітній видавничий центр «Оріон»

- Назви́ **дійових осіб** казки. Хто тобі сподобався більше?
- Чому казка має таку назву? Як би ти її назвав / назвала?

Поміркуйте разом. Для чого народ склав цю казку? Що в ній засуджується? А що схвалюється? Обговоріть.

ДЕВ'ЯТЬ БРАТІВ-СІРОМАНЦІВ

Хорватська народна казка

Головний герой

* * *

Мала одна вдова дев'ятеро синів і десяту дочку. У вдовиній хаті часто навіть хліба бракувало. Усе, що заробить на селі, віддасть дітям, і вони з'їдять. Трапляло́ся часом, що доки вона нагодує мале в колисці, то їй самій уже нічого не залишалося. Так раз було, другий, нарешті матір узяла досада, і вона каже спересе́рдя:

— Ох, діти, чого ви завжди такі голодні, що й не нагодуєш вас! Бодай ви вже вовками стали та в лісі жили.

Не встигла вона ці слова вимовити, як сини її раптом втратили людську подобу — у них повиростали вовчі пащі, шпичасті вуха, довгі хвости — і всі дев'ятеро майнули до лісу.

Коли їхня сестра, яка тоді в колисці лежала, виросла й пішла в село, то люди їй почали розповідати:

— У твоєї матері було дев'ятеро синів, але вона закляла їх, і всі вони поробилися вовками та й побігли до лісу, тільки ти залишилася.

Прийшла дочка додому та й питає матір:

— Це правда, мамо, що люди кажуть?

— Правда, доню.

Каже тоді дочка:

— Люба матусю, піду я шукати своїх братів, може, якось вдасться їх знову людьми зробити.

Українська освітянська видавничий центр «Оріон»

А мати їй:

— Не йди від мене, дитино моя; дев'ятеро синів я вже втратила, ще й ти мене покинути хочеш.

* * *

Але дівчина, якій було вже п'ятнадцять років, пішла все-таки шукати своїх братів. Довго йшла вона спочатку полем, а потім лісом і надибала хатку, в якій жила самотня бабуся.

— Бабусю, люба, — попросила дівчина, — можна я у вас заночую?

— Радо прийняла б я тебе, онученько, та не смію: до мене щовечора приходять на ночівлю дев'ятеро вовків-сіроманців, вони тебе можуть з'їсти. Але розкажи мені, яке лихо загнало тебе в оці не́трі.

І дівчина все розповіла.

Вислухала її бабуся та й каже:

— Гаразд, залишайся на ніч у мене, але лізь на гори́ще спати, там тебе вовки не з'їдять.

Увечері, як смеркалося, прибігли дев'ятеро вовків-сіроманців до бабусі.

Досі вони ніколи не скидали із себе вовчої шкури. А цього вечора кожен, як тільки ввійде до хати, так і шкуру вовчу знімає із себе. І такі гарні парубки поставали! Бабуся подала їм вечеряти та й каже:

— Синочки мої любі, відколи ви до мене прийшли, ані разу я вас не питала: звідки ви, хто у вас є і що сталося з вами. А от сьогодні мені сон приснився, — хитрує бабуся, — що у вас є мати, удовиця убога, яка мала вас, дев'ятеро синів, і десяту дочку. Цій дочці зараз п'ятнадцять років, і вона подалася у важку дорогу, шукає вас, щоб урятувати, щоб ви знову людьми стали. Чи хотіли б ви свою сестричку побачити?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

— Хотіли б, аякже! — в один голос загукали брати.

Тут бабуся привела до них ту дівчину. Як побачили брати свою рідну сестричку, то так зраділи, що аж заплакали. А вона все допитувалася, що треба зробити, аби вони не були більше вовками. Брати її відраджують:

— Кинь, сестро, й думати про те, щоб нас рятувати, бо то мука велика й довга.

Але вона й слухати того не хоче.

— Я, — каже, — довіку б терпіла найлютішу муку, аби тільки ви знову людьми стали.

Тоді брати й розповіли їй:

— То, сестро, треба цілих дев'ять років мовчати й ані словечком ні до кого не обізватися. Ще сьогодні востаннє до нас промовиш і після того, хоч би там що сталося, ні слова не вимовиш.

✦ **Про що очікуєш прочитати далі?**

* * *

Сестра погодилася. Прийшла додому і щодня сама під лісом пасла худобу. І росла. Та такою красунею виросла, що хто не проходив, хто не проїжджав, той задивлявся на її вроду. А то якось царевич полював дичину в лісі й побачив її — та завмер на місці, очей відірвати не міг.

— Дівчино, — ледве вимовив він, — чи ти підеш за мене заміж? Я царевич.

Вона тільки головою кивнула й ані слова не каже. Це трохи засмутило царевича, але він все одно одружився з дівчиною, бо така вона мила та люба була, що жити без неї не міг. Привів дружину до себе в палац, а цариця, мати його, й дивитися на неї не хоче.

— Любий сину, — торочить царевичеві мати, — хіба тобі царі́вен чи королі́вен бракує, чи нема серед них

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

красунь? Ні, треба було німу привести, такого сорому нам наробити.

Але не слухав її царевич, любить свою дружину та заступається за неї. І ось настав час іти йому до війська. Осідлав він коня й поїхав. Залишилася дружина сама. І народилася в неї дитина. А свекруха взяла ту дитину й за ворота викинула, а натомість щеня поклала. Дитину схопив білий вовк і поніс до лісу. Коли син приїхав зі служби додому погостювати, мати відразу йому й каже:

— А бачиш, мало того, що сама німа, а то ще й дитина в неї не як у людей. Навіщо вона тобі така здалася?

Не послухав її царевич. Проте недовго він залишався вдома, бо треба було йому ще служити у війську. І коли в дружини народилося друге дитятко, свекруха так само викинула його за ворота, а замість нього підклала щеня. Коли син через рік завітав додому, мати знову до нього:

— І навіщо вона тобі така здалася?

Царевич і слухати не хоче. Правда, недовго і цього разу він залишався вдома — треба було йому їхати назад до війська. І знову сталося те саме: коли народилася третя дитина, свекруха викинула її й підклала щеня.

Дитину знов схопив білий вовк і поніс до лісу.

✦ **Які події, на твою думку, могли б трапитися далі?**

* * *

Відслужив царевич у війську й повернувся додому вже назовсім. Сумує тільки, що дітей нема. Тут ще й мати-цариця всіляко свою невістку гудить, обмовляє. І розрадити душу в розмові з дружиною не може

Українське освітянське видавничий центр «Основа»

царевич — мовчить дружина. Охопив його сум, і махнув він на все рукою: мовляв, робіть собі що знаєте.

І повели царевичеву дружину на страту. У неї сльози котяться з очей, а вона ані слова не мовить, усе про своїх братів-сіроманців думає.

Уже близько до шибениці підходить, аж бачить: удалині хмарка куряви знялася й дедалі більшає — то мчить вершник на білому коні. За ним другий, третій… Дев'ять вершників летять. Уже й чути, як один гукає здалеку:

— Постривайте!

Кати поставали, чекають. А вершники мчать, усе ближче й ближче. У трьох малі діти на руках. Нарешті перший домчав і вигукнув:

— Сестро, ось твоя дитина! Тепер говори! Дев'ять років минуло сьогодні. Говори, не бійся.

І віддав дитину.

А вона мовчить.

Під'їхав другий, гукає:

— Говори, сестро, — і простягає їй другу дитину, — сьогодні дев'ять років минуло, ти нас врятувала, говори!

Третій гукає:

— Сестро, говори! — і віддав їй третю дитину.

Вона ані слова, усе боїться, щоб чогось із братами поганого не сталося. А брати один за одним під'їжджають і просять її, щоб вона усе розповіла царевичу.

Тільки тоді пригорнула вона дітей до себе й обізвалася.

— Чоловіче мій любий, це — наші сини, яких свекруха надвір викинула, а вовки́, брати мої, до лісу забрали, вигодували там і привезли́ мені.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Царевич, почувши таке, зрадів незмірно, обняв дружину, синів маленьких на руки взяв. А матері звелів передати, що більше не хоче разом із нею жити.

Збудував собі палац та, може, й досі живе там зі своєю дружиною й синами. А дев'ятеро братів подалися до своєї матері, щоб і їй була на старість поміч.

- Як сталося, що вдови́ні сини перетворилися на вовків? Як ти вважаєш, хто винен / винна у цьому?
- Хто з героїв казки тобі найбільше сподобався й чому?
- Хто, на твою думку, **головний герой** казки? Доведи.
- Які епізоди з казки зображено на малюнках? Добери до кожного з них підпис, використовуючи текст казки. Чи можна за цими малюнками переказати казку?

- Знайди в казці ***зачин***, ***основну частину*** *й* ***кінцівку***.

Поміркуйте разом. З якою метою написана ця казка? До чого вона закликає? Чого навчає? Обговоріть.

Український освітянський центр

ЗОЛОТЕ ЯБЛУКО

Кримськотатарська народна казка

Жив колись давно падишах[1], якого Бог обдарував трьома синами. Був цей правитель людиною сильною, войовничою і щороку боровся з кимось із сусідів. Ті, не знаючи, як угамувати свого войовничого сусіда, звернулися до Всевишнього і попросили, аби той послав на падишаха заспокоєння.

Ніхто не знає — чи вплинули молитви сусідніх владарів, чи хвороба підкосила падишаха, — він осліп. Осліп і відразу перестав ходити на сусідів походами, повернув завойовані землі, вибачився перед сусідами і поклявся, що коли Бог допоможе йому позбутися сліпоти, він до останніх днів своїх житиме тихо й мирно.

Одного разу до палацу прийшов пастух. Сказав, що хоче бачити падишаха. А коли підвели до падишаха, то він вклонився, дістав із саквів[2] саджанець і передав до рук сліпого:

— Славний падишаху! Я викопав цей саджанець високо в горах. Самітник, який живе на вершині, сказав,

[1] *Падиша́х* — титул монарха в деяких країнах Близького і Середнього Сходу, а також особа, що носить цей титул.

[2] *Са́кви* — дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекидають через плече або через спину коня, осла тощо.

Український освітянський видавничий центр (копія)

що це деревце має чарівну силу і плоди його можуть зцілити найзнедоленіших.

Промовивши ці слова, пастух пішов. Падишах хотів подякувати йому, вручити нагороду, а того й слід пропав.

Падишах звелів посадити деревце в царському саду та берегти його як зіницю ока.

Минуло сім років, і на деревці з'явилося перше яблуко. З кожним днем наливалося воно соком. І не простим, а золотим. У той день, коли садівник мав зірвати яблуко і віднести його правителю, яблуко зникло. Падишах хотів покарати садівника, але передумав. Украсти яблуко з царського саду, обнесеного високим муром, простий смертний не міг...

Кожного наступного року падишах готувався скуштувати золоте яблуко, випробувати його цілющу силу, але щоразу невидимий злодій прихитрявся напередодні зробити свою чорну справу.

Якось восени, коли яблуко ось-ось повинно було дозріти, падишах покликав старшого сина і наказав йому:

— В тебе пильне око і міцна рука. Тільки тобі я можу довірити оберігати золоте яблуко.

Озброївся старший син і ввечері пішов вартувати. Всю ніч сидів під яблунею, не заплющуючи очей, та варто було на світанку на якусь мить задрімати, як яблуко зникло. Прийшов син до батька і розповів йому все як було. Розхвилювався падишах, але синові докоряти не став.

Наступного року падишах довірив охороняти яблуко середульшому сину. Той не тільки добре озброївся, а й обніс яблуньку високою колючою загорожею. Але й

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

вона не допомогла. Варто було на мить задрімати — яблуко зникло!

На третій рік прийшов до падишаха найменший син і попросив довірити йому оберігати яблуко, але батько відмовив йому:

— Цього разу я поставлю надійних охоронців, і якщо вони не спіймають злодія — накажу відрубати їм голови!

Найменший син так образився на батька, що з очей у нього покотилися сльози. Пожалів його батько і погодився:

— Гаразд, дозволяю тобі спробувати щастя... Мабуть, не судилося мені покуштувати золотого яблука.

Настав час найменшому синові йти на варту. Зарядив він рушницю, нагострив шаблю і прийшов у сад. До ранку ходив довкола дерева, і коли почали злипатися очі, провів пальцем по гострому лезу шаблі — сон як рукою зняло.

Аж раптом над деревом з'явилась невелика хмарка, з якої висунулася рука й потяглася до золотого яблука, схопила його... Царевич прицілився і натиснув на гачок рушниці. Рука зникла, а хмарка почала віддалятися. Царевич помітив, як з хмарки падають на землю краплинки крові... Скочив він на коня і помчав услід за хмаркою.

Вже й сонце зійшло, а найменшого сина все немає. Наказав султан старшим синам відшукати найменшого і привести додому. Старші сини помітили в саду слід крові і спрямували своїх коней туди, куди він вів. Наздогнали вони найменшого брата і продовжили шлях разом з ним.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Кривавий слід привів братів до глибокої криниці, з якої піднімалося гаряче повітря. Старші брати відмовилися спуститися в криницю, а спустили туди найменшого. Три аркани довелося зв'язати докупи, перш ніж ноги принца торкнулися дна. На дні криниці він помітив лаз і сміливо пішов уперед.

Ішов він, ішов і зупинився біля кованих залізом дверей. Штовхнув плечем — двері відчинились, і він опинився у світлій кімнаті, де сиділа красива дівчина і ткала килим.

— Де той чоловік, який украв золоте яблуко? — запитав він.

— Не знаю, — відповіла дівчина. — Може, середня сестра знає. Вона в сусідній кімнаті.

Середня сестра послала принца до сестри найменшої. Увійшов принц до третьої кімнати, бачить — на килимі дівчина незвичайної краси грається золотим яблуком.

— Як ви сюди потрапили? — здивувалася дівчина. — Це володіння триголового змія. Він нещодавно повернувся пораненим і зараз відпочиває у себе в печері. Ідіть геть звідси! Якщо він вас побачить, розірве на сорок частин! Він викрав нас, трьох сестер, і ми тепер ніколи більше не побачимо сонця.

— Я вб'ю його! — сказав юнак і вийняв з піхов гостру шаблю…

— Рятуйтесь, поки не пізно! — почала благати його дівчина. — Вбити його неможливо. Щоб його вбити, треба знати, де він ховає свою смерть.

Навчив царевич дівчину, як можна вивідати у змія його секрет. Прийшла дівчина в печеру і почала гірко плакати. Змій прокинувся і запитує:

Українська освітня видавнича група «Оріон»

— Що трапилось, чому ти так гірко плачеш?

— О повелителю! Приснився мені страшний сон, ніби семиголовий змій убив вас, а нас, усіх трьох, забрав до себе. Мені дуже страшно за ваше життя, я дуже боюсь.

— Не бійся, не вб'є мене семиголовий змій. Я свою смерть з собою не ношу. Ніхто не знає, що вона лежить в глибині печери, на дні золотої шкатулки у залізній скрині… Тільки ти одна знаєш тепер мою таємницю. Отож заспокойся і бережи свою красу…

Дівчина розповіла усе юнакові, заховала його в скриню, і коли змій полетів на полювання, вони разом кинулися в печеру, туди, де стояла кована скриня. Довго довелося поморочитися юнакові із замком, перш ніж зміг відімкнути. Не встиг царевич відкрити й золоту шкатулку, як до печери залетів триголовий змій. Юнак роздавив у кулаці голубине яйце, котре знайшов у шкатулці. Змій ойкнув і впав набік, лише кінчик хвоста з золотистою китичкою волосся продовжував підмітати підлогу печери. Царевич відрізав китичку і сховав до кишені.

Довго чекали старші брати біля криниці найменшого. І коли вже втратили всяку надію, помітили, як заворушився кінець мотузки. Зраділи брати, потягли і витягли старшу з сестер. За нею — середню, потім молодшу, а коли черга дійшла до найменшого брата, вони, пошепотівшись, кинули аркана в криницю.

Забув царевич лік дням і ночам, блукаючи по численних залах підземного палацу, поки не потрапив до кімнати, в якій стояла залізна клітка, а в клітці сидів у неволі могутній орел. Юнак визволив птаха з неволі, допоміг йому дістатись до криниці і, прив'язавши до лапи кінець аркана, підштовхнув угору, до світла.

Український освітній видавничий центр «Оріон»

Виліз царевич з криниці, відв'язав і відпустив орла в небо. Повернувся юнак у рідне місто, поселився на околиці в коваля, найнявшись до нього в помічники. Вирішив, перш ніж повернутися до палацу, дізнатися, як живуть брати і що сталося з трьома прекрасними дівчатами.

Якось на майдані він почув гучний голос палацового оповісника:

— Жителі нашої чудової столиці! Слухайте і не кажіть, що ви не чули! За нашим давнім звичаєм, старший син падишаха оголошує свої права на прекрасну пері[1], з якою він хоче одружитись. Якщо хтось з вас претендує на її руку, приходьте в п'ятницю на майдан і позмагайтеся з царевичем у стрільбі з лука, але пам'ятайте, перший постріл — за старшим сином падишаха!

Довго не міг заснути помічник коваля, все думав, як йому покарати старшого брата. Згадав про китичку. Дістав її з кишені, потримав у руках, висмикнув волосину... і раптом перед ним з'явився дідок заввишки з вершок:

— Що побажає син змія? Я готовий виконати будь-яке твоє доручення.

— Дай мені чорного коня, одяг, який не проб'є стріла, і лук з тупою стрілою...

У п'ятницю зібралося багато людей. Старший брат царевича вивів прекрасну пері на східці палацу, й оповісник, озирнувши юрбу поглядом, запитав, чи є охочі позмагатися з царевичем? Помічник коваля виїхав на чорному коні на майдан і прийняв виклик.

[1] *Пе́рі* — у східній міфології надприродна істота в образі чарівної жінки з крилами, що охороняє людей від злих духів.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Першим стріляв старший брат. Стріла, випущена його рукою, влучила в груди меншого і застрягла в одязі. Менший брат натягнув свій лук — і тупа стріла з такою силою вдарила старшого, що той не втримався й упав до ніг нареченої. Менший брат сіпнув свого коня і помчав геть.

Через тиждень оповісник оголосив, що середній син падишаха вирішив одружитися й оголошує свої права на прекрасну пері…

У п'ятницю середній брат вивів на східці палацу середульшу з сестер, і щойно пролунало оголошення оповісника, як на майдан виїхав юнак на білому коні та, поранивши тупою стрілою нареченого, помчав з майдану.

Минув ще тиждень. Цього разу оповісник оголосив, що син візира[1] бажає одружитися з прекрасною пері і готовий позмагатися з будь-ким, хто прийме його виклик. Цього разу на майдан виїхав юнак на золотистому коні і після пострілу сина візира пустив у нього стрілу і вбив його.

Варта, котра заздалегідь оточила майдан, кинулась до юнака, але той направив коня до палацу і постав перед падишахом. Батько, почувши голос сина, обійняв його.

— Ти живий, синку? Брати сказали, що ти загинув у пазурах змія…

— Здрастуйте, тату! Я убив змія і визволив з полону трьох пречудових пері. Брати, вирішивши позбутися мене, залишили мене помирати в глибокій криниці. А сьогодні хотіли видати заміж дівчину, яку

[1] *Візи́р* — за Середньовіччя вищий урядовий сановник у деяких країнах Близького й Середнього Сходу.

я покохав, завдяки якій я переміг триголового змія і приніс тобі золоте яблуко. З'їж його — і ти впізнаватимеш нас не лише по голосу, а й в обличчя.

З'їв падишах золоте яблуко — і зір знову повернувся до нього. Він знову побачив блакитне небо над головою, яскраве сонце, побачив обличчя синів. Побачив та й каже:

— Незважаючи на негідний вчинок братів, ти здійснив подвиг і залишився живим. Я оголошую тебе своїм спадкоємцем, і твоє право — покарати братів чи помилувати їх.

— Ні, тату, вони твої сини і мої брати. Я прощаю їм провину, і якщо ти дав мені таке право, я наказую: віднині у нашому царстві скасувати смертні вироки. Нехай панують милосердя та справедливість.

Так відповів батькові найменший син. А згодом у столиці султанату відбулися три весілля, і все місто зібралося на майдані, щоб привітати царевичів. Більше за всіх радів коваль, адже він віднині став головним ковалем країни. А з дерева, котре щороку родило по одному яблуку, нинішня господиня дерева — дружина принца — зривала чарівний плід, розрізала його на вісім частин і давала їсти тим сліпим, які ніколи не бачили блакитного неба і яскравого сонця.

Переклад з кримськотатарської
Данила Кононенка

- Чи сподобалася тобі казка?
- Назви́ головних героїв твору.
- Де відбуваються події?
- Які події у казці реальні, а які фантастичні?
- Доведи, що цей твір є казкою. Назви 2–3 ознаки.

Як ви думаєте, ця казка — побутова, героїчна чи чарівна? **Обговоріть**.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Байка й при́тча — невеликі усні оповідання повчального характеру про якісь життєві пригоди. Вони утверджують перемогу добра, справедливості.

ЖАБА БОЯЗКІША ВІД ЗАЙЦЯ

Народна байка

Мораль

Вийшов заєць з нори й подавсь добувати собі корму. Пробіг з гони місця, дивиться — біжить до нього вовк. Заєць пустився тікати без оглядки. Зупинився, озирнувсь кругом — нема нікого. Заєць тоді почав щипати травку. Не довелося біднязі десять разів щипнуть трави, дивиться — підкрадається до нього лисиця. Заєць знов пустився тікати без оглядки. Біг, біг, поки скрився з очей од лисиці. Зупинився, сів у бур'яні, прищулив вуха й лежить, важко дихає. Не встиг ще гаразд опам'ятатися, чує — в бур'яні щось зашелестіло. Заєць знов кинувсь тікати. Вибіг на чисту поляну, озирнувсь кругом — нема нікого. Він тоді з жалю й досади почав плакати і причитувати: «Навіщо я такий нещасний вродився? Всі мене ображають, всіх я боюсь, од всіх тікаю, не маю покою і на одну хвилину. Хоч би одна яка-небудь звірина боялася мене, і то б не так було досадно. Піду я до річки та утоплюся; як так жити, так краще душу свою загубить».

Побіг заєць до річки топитися; добіг до берега, а там сиділа жаба, злякалась зайця, бульк у воду. Заєць зупинився: «Е, стій! Є на світі такі, котрі мене бояться, і то живуть, а чого ж мені не жить?» Повернувся заєць додому.

- Прочитай байку мовчки. Чому заєць змінив своє рішення? Як ти зрозумів / зрозуміла байку?
- Знайди речення, у якому висловлено ***головну думку***.

Українська особлива видавничий центр

БЕЗ ТРУДА НЕМА ПЛОДА

Народна притча

Якось один чоловік почастував вовка хлібом.

— Ну й смачний! — похвалив вовк. А далі питає:

— А де ти його взяв?

— Та де взяв! Землю виорав…

— І все?

— Ні, потім посіяв жито…

— І вже маєш хліб?

— Та ні, — каже чоловік. — Почекав, поки жито зійшло, виросло, поспіло. Потім я його вижав, змолотив, намолов борошна, замісив тісто й аж тоді напік буханців.

— Що смачний хліб, то смачний, — сказав вовк. — Та скільки ж коло нього походити треба!

— Твоя правда, — сказав чоловік. — Клопоту багато. Але без труда нема плода.

- Що послугувало заголовком притчі? Як ти його розумієш?
- Чиї слова, на твою думку, слід читати нетерпляче, а чиї — повільно, повчально?

Розіграйте сценку за прочитаним.

Справжнім скарбом українського народу, його душею є **народні пісні**. У них оспівують найважливіше для кожної людини: чесну працю, почуття любові, звитяги, героїчні вчинки, народні звичаї, обряди.

Прочитай уголос давню українську народну пісню.

Дотримуйся наспівної інтонації, намагайся передати почуття, настрій твору.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

СТОЇТЬ ЯВІР НАД ВОДОЮ

Українська народна пісня

Стоїть явір над водою,
в воду похилився,
на козака пригодонька:
козак зажурився.

Не хилися, явороньку,
ще ж ти зелененький!
Не журися, козаченьку,
ще ж ти молоденький!

Не рад явір хилитися —
вода корінь миє;
не рад козак журитися,
та серденько ниє!

Ой поїхав з України
козак молоденький —
оріхове сіделечко,
ще й кінь вороненький.

Ой поїхав на чужину
та там і загинув,
свою рідну Україну
навіки покинув.

Звелів собі насипати
високу могилу,
звелів собі посадити
червону калину:

«Будуть пташки прилітати,
калиноньку їсти,
будуть мені приносити
з України вісті!»

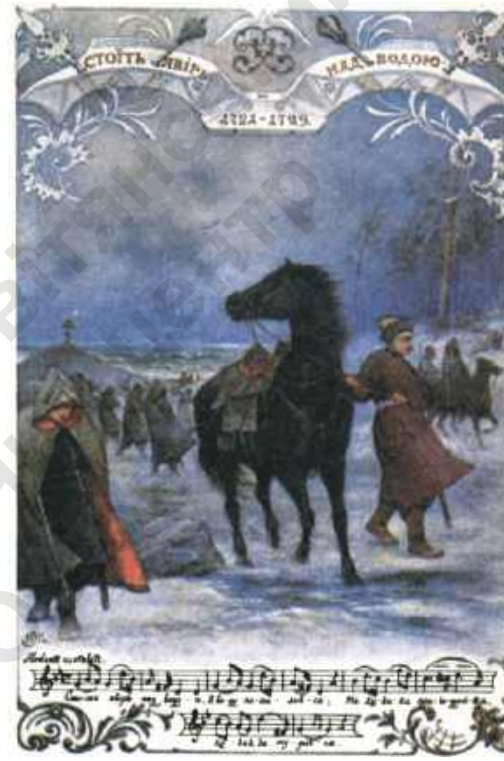

Амвросій Ждаха. Картина-листівка до пісні «Стоїть явір над водою» (*1912 р.*)

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

- Про які часи ця пісня? Хто її герой? Що в ній оспівується?
- Які рослини — українські народні символи — згадуються в пісні?
- Які почуття слід передати, читаючи прохання козака?

Поміркуйте разом. Чому в пісні багато слів зі зменшувально-пестливими суфіксами?

- Розгляньте старовинну листівку на попередній сторінці. Яким зображено козака? Із чого видно, що кінь вороненький — його бойовий товариш?
- Послухайте пісню у виконанні чоловічої хорової капели України імені Л. М. Ревуцького. Які почуття вона у вас викликала? Обговоріть.

http://qr.orioncentr.com.ua/rw1en

Розпитай своїх рідних і склади розповідь на тему «Улюблена українська народна пісня моєї родини». У роботі вам допоможуть листівки, надруковані понад сто років тому. За бажанням розроби проєкт і створи листівку, присвячену своїй улюбленій українській пісні.

Листівки *Амвросія Ждахи* із серії «Українські народні пісні»

Український освітянський державний центр

Народні легенди — це невеликі за обсягом твори-розповіді. У них відбилися народні уявлення про виникнення рослин, звірів, птахів, походження імен людей, назв річок, озер, окремих місцевостей, про події минулого й видатних історичних діячів.

Головна думка

ХЛІБ І ЗОЛОТО

Коли ще в Галичі[1] жив король Данило, він мав такого майстра, що робив йому гроші. Той майстер у золоті купався, але волі не мав. Король Данило сам відкривав ту касу, де працював той майстер, замикав його і випускав власноручно, коли треба було майстрові кудись вийти. Він лише один знав про все багатство короля, той майстер.

Пам'ятник королю Данилу в сучасному Галичі

[1] *Га́лич* — у давні часи столиця Галицького королівства, зараз — місто в Івано-Франківській області.

І так розжився, що не розумів, як так голодним бути. Та й одного разу каже королю:

— Золото — цар.

А Данило поправляє його:

— Ні, чоловіче, хліб — усьому голова.

— Ні, золото і срібло.

Так вони сперечалися, що король обернувся та й пішов геть з майстерні. А другого дня бачить король Данило золотий напис на стіні: ***«Хліб — болото, а всьому голова — срібло й золото»***.

Данило нічого не сказав. Але другого дня зранку привів майстра, замкнув його; а тут вістові́ прилітають — ворог іде. Данило зібрав дружину[1], вирушають у похід. Поїхав, а про майстра забув, що замкнений. А король видав такий наказ, що ніхто не сміє до каси підходити, інакше — смерть.

Минуло кілька місяців. Данило з військом повертається додому, чекає від майстра-золотаря дарунка за перемогу, а того нема. І тут згадав. Зіскакує з коня, біжить до каси, відмикає, а на купі золота — лиш кістяк з майстра, а на столі золотом написано:

«Срібло, золото — то болото, а хліб — цар».

Отак життя навчило…

- Коли і де відбувалася подія, про яку народ склав легенду?
- Поясни значення слів короля Данила: ***«Хліб — усьому голова»***.
- Прочитай думку короля Данила про хліб, щоразу змінюючи місце логічного наголосу. Поясни різницю.
- **Вислови свою думку.** Чому загинув майстер?
- Як би ти визначив / визначила ***головну думку*** легенди?

[1] *Дружи́на* — військовий загін.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Прислів'я і приказки

Ти вже знаєш, що **прислів'я** — це короткі влучні повчальні вислови, інколи римовані, в яких передано життєвий досвід народу. Недарма про них говорять: ***«Прислів'я вчить, як на світі жить»***, бо вони навчають доброго, розумного й застерігають від лихого та дурного.

Приказки — образні влучні вислови, іноді римовані, близькі до прислів'я, але без повчального змісту. Наприклад, ***до завірюхи треба кожуха; грудень рік кінчає — зиму починає; весна ледачого не любить***.

✦ Прочитай і поміркуй, якій темі присвячені прислів'я кожної групи. Що в них схвалюється й що засуджується?

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я

* * *

- Нащо й клад, якщо в сім'ї лад.
- На сонці тепло, а біля матері добре.
- Птах радіє весні, а дитя — матері.
- Яке коріння, таке і насіння.
- Усяка пташка своє гніздо має.

* * *

- Усяк правду знає, та не всяк про неї дбає.
- Заздрощі добра не навчать.
- Згода будує, а незгода руйнує.
- Берися дружно — не буде сутужно.
- За праве діло стій сміло.

* * *

- Треба нахилитися, щоб із криниці води напитися.
- Очам страшно, а руки зроблять.
- Що вміти, того за поясом не носити.
- Як хочеш шити, то перш вузлика зав'яжи.
- Землю красить сонце, а людину праця.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ПРИСЛІВ’Я НАРОДІВ СВІТУ

- Не можна уявити дерево без кореня.

(*Кримськотатарське прислів’я*)

- Не зривай незрілі плоди: дозріють — самі впадуть.

(*Грузинське прислів’я*)

- Коли не вміють писати, говорять, що перо погане.

(*Єврейське прислів’я*)

- Те, що можна зробити сьогодні, не відкладай на завтра.

(*Німецьке прислів’я*)

- І з малої хмари буває сильний дощ.

(*Польське прислів’я*)

- Якщо хочеш йти швидко, йди сам. Якщо хочеш дійти далеко, йдіть разом.

(*Китайське прислів’я*)

- Прочитай кілька висловів. Як ти думаєш, чи можна їх назвати сучасними українськими прислів’ями?

Натиснув на кнопку — отримав результат.
Не вір усьому, що бачиш в мережі.

- **Будьте дослідниками і дослідницями!** Знайдіть у збірках прислів’я про ставлення людей до знань, природи й інших людей.

Робота в парах. Пригадайте випадок із життя, який стосується одного з прислів’їв. Обговоріть його.

Роздивися малюнки з ілюстрованої збірки прислів’їв «Навчання і труд поряд ідуть» (художник *Олександр Кошель*), подані на наступній сторінці. Чи погоджуєшся ти з такими зображеннями цих мудрих висловів? Намалюй свої ілюстрації до тих самих або інших прислів’їв.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Око бачить далеко,
а розум ще далі.

Учитись — однаково,
що гребти проти течії:
тільки перестав —
і тебе понесло назад.

Мудрим ніхто
не вродився, а навчився.

Вчитися ніколи не пізно.

- Вивчи напам’ять кілька прислів’їв. Застосовуй їх у своєму мовленні.

Український освітній центр «Оріон»

Народні усмішки

Народні усмішки — невеликі за розміром дотепні гумористичні твори, у яких висміюються негативні явища людського життя.

Чимало влучних, цікавих народних усмішок зібрав славетний український письменник і педагог **Борис ГРІНЧЕНКО** (*1863–1910*). Він відомий як автор **словника української мови**, читанки **«Рідне слово»**, **«Української граматики»**, за якими вчилося не одне покоління дітей.

Прочитай народні усмішки, записані Борисом Грінченком.

Пам'ятник Борису Грінченку в Києві біля університету, що має його ім'я

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ШВАЧКА

— Шиєш, дівонько?
— Шию.
— А поротимеш скоро?
— Ось тільки ниточку дошию.

СИН ТА МАТИ

— Сину, піди стовчи жита на кашу!
— Ох, мамо, дуже спина заболіла!
— Сину, іди снідати кашу!
— А де ж це, мамо, ложка велика?

Хто ж допомагає нам збагачуватися зі скарбниці народної творчості? Це ті люди, які збирають і оберігають ці пам'ятки. Про одного з них ти прочитаєш у тексті-спогаді.

Наталка Поклад

МАЙСТЕР

Українська земля надзвичайно багата на гарних людей. А також на талановитих. І зовсім не перебільшу, коли скажу, що не бідна вона й на видатних людей, які прислужилися не лише своїй Вітчизні, а й усьому світові. Учитися в них, спілкуватися, а тим більше дружити з ними — це справді подарунок долі. Особисто мені дуже поталанило в житті: я жила по сусідству і багато років близько знала **Івана Макаровича Гончара** — прекрасного скульптора та художника, громадського діяча й засновника Музею народного мистецтва. Це був патріот України, дуже світла, добра й працьовита людина.

Ще хлопчиком Івась вподобав ліпити з глини різні фігурки тварин і людей, тож мав їх цілу колекцію. А коли старша сестра виходила заміж, то на подарунок їй він змайстрував справжнісіньку, тільки зовсім маленьку, церкву. Чим дуже здивував усе своє село. Згодом Іван Макарович став відомим майстром, отримав високі звання, його твори брали участь у багатьох виставках. І понині по нашій землі стоять його скульптури-пам'ятники, а в музеях представлені його картини.

Ще обдарований митець надзвичайно любив мандрувати. Він обійшов та об'їхав усі області України,

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

побував майже в кожному її місті й селі. Що там робив? А вивчав і збирав твори народного мистецтва — рушники, музичні інструменти, різний посуд, зокрема з глини, а також одяг: вишиванки, кептарі, плахти, свити, кожухи тощо. Траплялася й зброя, картини, розмальовані скрині, чудові жіночі прикраси та ще багато-багато різних гарних речей, які споконвіку[1] мистецьки виготовляв наш народ.

Спитаєте, навіщо художник збирав усе це й віз до своєї квартири? Відповім: щоб воно не пропало, не загинуло, не було погублене часом, а лишилося в його домашньому музеї, і всі відвідувачі — і земляки, й іноземці — змогли б побачити, які ми, українці, талановиті, як любимо і вміємо творити красу. Тож її слід берегти, захищати, адже вона прикрашає і збагачує наше життя.

Ця праця Івана Макаровича сьогодні особливо цінна, і не одне покоління буде вдячне одержимому[2] майстрові за неї. Бо справді: у житті вже багато що зникло, а в музеї незабутнього Івана Гончара експонати не просто живуть — вони розповідають відвідувачам чимало своїх таємниць: хто й де їх виготовляв, як потім використовував, як бачив світ і себе в ньому. Тож приходьте й ви — подивитесь-послухаєте. І, запевняю, не пожалкуєте. А ще переконаєтесь, до якого багатого й талановитого народу належите.

- Чим захоплювався Іван Макарович Гончар? Що він збирав? Чому треба зберігати твори народного мистецтва?
- Чи є у твоєму краї подібні зібрання? Може, ти знаєш людей, які збирають зразки народної творчості? Розкажи про це однокласникам і однокласницям.

[1] *Споконві́ку* — з дуже давніх часів.
[2] *Одержи́мий* — дуже захоплений, відданий своїй справі.

Український освітній видавничий центр «Оріон»

МЕДІАВІКОНЦЕ: колекції народної творчості

Чи знаєш ти, що означає слово ***колекція***? Хто такі ***колекціонери***? Чи є такі люди у твоєму оточенні?

Слово **коле́кція** походить з латинської мови. Воно означає зібрання однорідних предметів, що мають науковий, художній, історичний інтерес.

Досліди: які колекції можуть збирати люди? А яку б ти хотів / хотіла збирати?

Пригадай, що таке ***музей***. Які музеї ти знаєш? **Поміркуй,** чим відрізняється музей від колекції.

Чи кожна колекція може стати музеєм?

Іван Гончар. Подоляни

Запрошуємо вас до Національного центру народної культури **«Музей Івана Гончара»**. Тут ви дізнаєтеся більше про різноманітні колекції народної творчості.

http://qr.orioncentr.com.ua/glMqo

Чим можуть бути цікаві нашим сучасникам і сучасницям колекції народної творчості? Обговоріть.

Український освітянський медіа-центр «Перегін»

Читаємо разом із письменницею

Наталія Волотовська

ЧАРІВНА СИЛА

У невеликому містечку, що стояло між високими пагорбами й широкою річкою, жила маленька школярка на ім'я Марійка. Природа наділила дівчинку особливим даром — її слова мали силу змінювати все навколо. Але вона ще не знала про це.

Одного дня дорогою до школи дівчинка зауважила, як її однокласник Миколка з усіх сил намагається зловити свого улюбленого папугу — той випадково вилетів із клітки. Птах кружляв поміж дерев у дворі, наче дражнив свого хазяїна.

— Ніколи його не зловиш! — щиро вигукнула Марійка.

І тут сталося щось дивовижне: папуга, злякавшись, миттєво полетів ще вище, а далі й зовсім зник з поля зору! Миколка гірко зітхнув, тоді вигукнув:

— Ну як так?! Я ж майже піймав Джурика! А тепер що!? До школи ж запізнююся! А як же папуга? — він здавлено заплакав і побіг геть, недбало закинувши рюкзак на плече.

Марійка залишилася стояти, здивована тим, що трапилося. Та до школи і їй час був іти, тож поспішила за однокласником.

Наступного дня на уроці вчителька розповідала дітям про важливість добрих слів. Марійка згадала про те, як її слова вчора так швидко змінили події з папугою. Вона вирішила перевірити, чи це була випадковість.

На перерві дівчинка підійшла до Миколки та сказала:

— Не засмучуйся! Джурик обов'язково повернеться додому!

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Миколка лише кивнув, але того ж вечора трапилося чудо: його папуга сам прилетів додому і сів на підвіконня! Хлопчик не міг повірити своїм очам.

Уранці Микола поділився радісною новиною, а Марійка зрозуміла, що її слова справді мають дивовижну силу. І хоча випадок з папужкою, найімовірніше, був збігом, та відтоді вона вирішила добре думати перед тим, як щось мовити. Дівчинка вирішила допомагати однокласникам, підбадьорювати друзів… І навіть коли хтось отримував погані оцінки, Марічка завжди говорила:

— Все буде добре, наступного разу тобі точно вдасться!

І ці слова, як магічні заклинання, плекали в однокласників упевненість, а вчителі дивувалися, як швидко діти стали краще вчитися.

Та у листопаді, якраз після осінніх канікул, у Марійчин клас прийшла нова дівчинка. До школи її проводила бабуся. Діти спершу хотіли з Оленкою спілкуватись, розпитували, де її мама, які має захоплення, та вона поводилася якось дивно. Спершу відповідала короткими фразами, а потім і зовсім замовчала. Всі думали, що новенька дуже сором'язлива, а ще її ніхто не бачив усміхненою. Марійка вирішила затоваришувати з Оленкою. Якось після математики вона підбігла до неї і сказала:

— Ти така розумна й так гарно малюєш, будемо дружити! — запропонувала їй, захоплено розглядаючи картинки в альбомі.

Та Оленка мовчки подивилася на однокласницю й пішла геть.

— Ого… — тільки й змогла прокоментувати Марійка. — Перший раз мої слова не спрацювали.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Здивована дівчинка ледь досиділа до кінця уроків. Увесь час в голові крутились думки — чому ж чарівна сила не допомогла? Ввечері довго стояла поруч з полицями домашньої бібліотеки.

Більшість книжок тут надбав дідусь, проте не було місяця в році, щоб нова книжечка — вже для онучечки — не примостилася і собі в цій затишній оселі.

— Спробую віднайти відповідь у книжці, — подумала Марійка й витягнула збірник афоризмів. Відкрила навмання десь усередині і прочитала перше, що трапилося на очі: «Правильне слово може бути дієвим, але жодне слово не було таким ефективним, як своєчасна пауза». Так писав колись Марк Твен.

— Залишити Оленку просто так? — задумалася Марійка. Інколи замість слів важливі дії, — порадила їй бабуся. — Можливо, Оленку теж, як і тебе, виховують тільки дідусь і бабуся, але вона ще не готова про це говорити...

Наступного дня Марійка підійшла до Оленки й мовчки подарувала їй маленький браслет із красивими барвистими намистинами. Оленка здивувалася, але цього разу не втекла. Вона обережно взяла браслет, усміхнулася й прошепотіла: «Дякую...»

Це було перше слово, яке Марійка почула від Оленки. І воно могло стати початком справжньої дружби.

- Як ви думаєте, чи можуть слова допомогти у складних ситуаціях? Які саме?

Чому, на вашу думку, Оленка спочатку не відреагувала на добрі слова Марічки?

- Чому врешті-решт Марічка вирішила подарувати браслет Оленці замість того, щоб говорити?
- Як би ви використали свою силу слів, якби вона у вас була?

Український освітянський видавничий центр «Корінь»

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю…

- Які види творів уміщені у цьому розділі?
- Хто такий Борис Грінченко?
- Назвою якого твору є прислів'я?

Розумію, можу пояснити…

- Що оспівується в народних піснях?
- Чому прислів'я вчить, як на світі жить?
- Чим схожі байки й притчі? А чим вони різняться?
- Для чого у народі складалися побутові казки, а для чого — героїчні?
- Що таке сила слова? Як і де її можна використовувати?

Вмію…

- Пояснити, чим казка «Дев'ять братів-сіроманців» відрізняється від легенди «Хліб і золото».
- Визначити у притчі «Без труда нема плода» зачин, основну частину, кінцівку.
- Навести приклади, хто в прочитаних творах є головним персонажем, а хто — другорядним.
- Правильно розказати напам'ять свої улюблені прислів'я, скоромовки або загадки.

Виявляю ставлення, почуття…

- *Про яких ще народних героїв тобі хотілося б дізнатися?*
- *Що у прочитаному захопило, а що — здивувало?*
- *Які з творів усної народної творчості ти вважаєш найцікавішими, а які — найпотрібнішими у наш час?*

Роздивися **«Дороговказ народної мудрості»** на початку розділу. Що б ти хотів / хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЧИТАЄМО І ЗАХОПЛЮЄМОСЯ СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Існує такий вислів: ***«Без знання минулого не збудуєш майбутнього»***. У цьому розділі ви прочитаєте твори різних жанрів (вірші, оповідання, науково-художні тексти) про часи далекі й не дуже, історичні події, видатних особистостей.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- заглиблюватися у славетну історію нашої країни;
- звертати увагу, де й коли відбувалися події, у якій послідовності, як ставиться автор до зображуваного;
- висловлювати своє ставлення до прочитаного;
- досліджувати вплив історії на сьогодення, замислюватися над змістом прочитаного, ставити запитання й шукати на них відповіді;
- збагачувати своє мовлення новими словами й висловами;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»** нову інформацію про кінофільми.

Український освітянський видавничий центр

Пригадай, які твори поета **Олександра ОЛЕСЯ** ти вже читав / читала. У 1920 році він написав книжку **«Княжа Україна»**. У ній у поетичній формі переповів історію наших предків. Прочитай уривки з цієї книжки.

Збі́жжям, наймудрі́ший, відва́зі.

НАШІ ПРЕДКИ — СЛОВ'ЯНИ[1]

Над озерами, річками,
на полянах лісових,
на стрімких високих горах,
на просторах степових, —

де лише сіріє стежка
або вкрився збіжжям[2] лан,
скрізь розкидались оселі
наших прадідів слов'ян.

Оселялись цілим родом:
що людина, як одна?!
Кревні[3] люди рід складали,
кревні роди — племена.

Наймудріший і найстарший
цілим родом керував,
видавав щодня накази,
правив, милував, карав.

Кожне плем'я мало князя,
князь судив, водив на бій,
першим був він у відвазі
і у мудрості своїй.

Обкладинка другого видання збірки «Княжа Україна», що вийшла 1940 року в Празі

[1] *Слов'я́ни* — *тут*: близькі за походженням і мовою народи, які жили колись на території України.
[2] *Збі́жжя* — *тут*: зернові рослини.
[3] *Кре́вний* — рідний.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

А коли ставав нездатним
до ладу і боротьби,
віче[1] іншого на князя
вибирало без журби.

На річках, високих горах,
серед ба́гон[2] і болот
городи́, міцні твердині,
будував собі народ.

Коли ворог йшов війною,
метушилось все, як рій,
замикалися ворота,
починався лютий бій.

Бились, кидали каміння,
крізь паркан окріп лили,
попіл кидали у очі,
гострі кидали коли…

…Ось і ворога відбито.
Все минуло: гнів і жах…
Кревні плачуть над борцями,
що звалилися в боях.

І дають їм у могилу
зброю, вбрання і харчі,
щоб вони не знали лиха,
на тім світі живучи.

На сумних могилах тужать
і справляють тризну[3] там,
і несуть на сизі гори
жертви праведним[4] богам.

Київська станція метро «Золоті ворота» оздоблена мозаїками, що відображають історію України-Русі. Ця станція визнана однією з найкрасивіших у світі.

[1] *Ві́че* — народні збори.
[2] *Багно́* — болотисте місце, трясовина.
[3] *Три́зна* — *тут*: поминальний обід на честь померлого.
[4] *Пра́ведний* — *тут*: справедливий.

Українська освітня платформа «Освіторія»
Видавничий центр

Але все поволі, тихо
тоне в річці забуття,
і на березі зеленім
квітне радісне життя…

- Прочитай, як поет описує місця, де жили наші предки. Що він розповідав про їхні звичаї? Яку інтонацію і темп ти добереш для читання цієї частини?

Попрацюйте разом! Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного.

- **Роздивіться** ілюстрації на с. 81, 83, 84. Що нового ви дізналися про давні часи та про сьогодення?

Ярослав МУДРИЙ (*жив приблизно у 978–1054 рр.*) — великий князь київський, син князя Володимира Великого. За його правління Україна-Русь досягла розквіту й визнання серед інших держав.

Чужозе́мні, не вари́ться, зруйнува́вши, подасте́ся, тиня́тиметесь.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ

За князя, за Ярослава,
Київ — Царгородом став[1].
Як про друга, як про сина,
дбав про нього Ярослав.

Оточив його валами,
ровом, мурами обвів.
Укріпив його, оздобив
і розкішний двір завів.

[1] *Ца́ргородом став* — наче пишна, величава столиця стародавньої держави Візантії.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

До палат ішли невпинно
чужоземні посланці,
князь сидів на пишнім троні
з грізним бе́рлом[1] у руці.

І, допущені до князя,
низько кланялись посли
і до ніг дари складали,
що з чужини принесли.

У Європі честю мали
королі, князі, царі
поріднитись з Ярославом,
побувати у дворі.

Але мудрість Ярослава
вся була в його ділах,
у державнім будівництві,
владі, устрою, в судах.

Щоб не нищити народу
і народного майна,
не хотів він воювати,
не тягла його війна.

Пролетіли дні короткі…
Перед смертю Ярослав
всіх своїх синів покликав
і з любов'ю проказав:

«Вас я, діти, покидаю,
йду я в ліпшу сторону,
але, діти, пам'ятайте
мою заповідь одну:

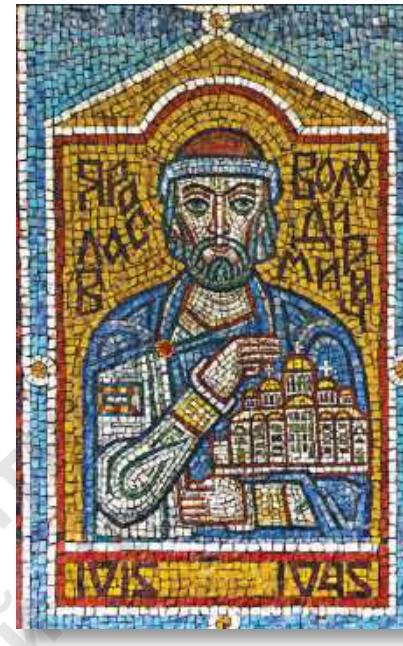

Мозаїки зі станції
метро «Золоті ворота»

[1] *Бе́рло* — палиця, оздоблена коштовним камінням і різьбою, символ влади.

Український освітній видавничий центр «Оріон»

не сваріться, жийте[1] в згоді:
тільки мир збере усе,
а незгода, наче вітер,
все по полю рознесе.

Як не будете всі разом
йти до спільної мети,
ви, державу зруйнувавши,
подастеся у світи.

Ви розгубите ту землю,
що придбали вам батьки,
і тинятиметесь всюди,
як вигнанці й жебраки».

- Чи зрозумів / зрозуміла ти, у які часи князював Ярослав Мудрий? Що ти можеш про нього розповісти?
- У яких рядках сказано про красу й велич стародавнього Києва?

Робота в групах. Уважно перечитайте заповідь князя синам. **Поміркуйте** над її змістом. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що слова Ярослава Мудрого є повчальними й для нас, його далеких нащадків?

Пам'ятник Ярославу Мудрому в Києві, біля Золотих воріт

Срібні монети часів Ярослава Мудрого

[1] *Жи́йте — тут*: живіть.

Український освітянський
Інформаційний
«Оріяна» центр

✦ Що вам відомо про виникнення книжок? Як створювалися книжки за стародавніх часів?

Іван Крип'якéвич

КНИГИ ЗА КНЯЖИХ ЧАСІВ

При дворах давніх українських князів перебували різні вчені й письменники. Тоді ще не було друкованих книжок. Хто бажав мати в себе книжку, мусив або сам переписувати її, або дати переписувати вченому писареві. Переписування однієї книги тривало цілі місяці. Писали тоді звичайно не на папері, а на тонкій шкірі, телячій або ослячій. Для писання брали гусяче перо, чорнило робили із сажі. Початкові букви малювали різнобарвними фарбами, майже на кожній сторінці був гарний малюнок. Князі збирали такі рукописи і зберігали їх у своїх бібліотеках…

Володимир Слєпченко. Нестор Літописець

Найвідомішим ученим за княжих часів був Нéстор Літопи́сець. Він був монахом Печерського монастиря в Києві. З молодих літ він цікавився минулими часами, збирав давні рукописи, записував перекази про життя слов'янських племен, про перших князів, їхні війни і походи. Потім записав все те в одну книгу, що зветься «Найдавніша Літóпись». Це — перша історія України.

- Що нового ти дізнався / дізналася з тексту про стародавні книжки? Як називалася перша історія України?
- Стисло перекажи прочитане. Ким був Нестор Літописець?

Пофантазуй! Уяви, що на машині часу ти перенісся / перенеслася у стародавні часи й маєш зустрітися з Нестором Літописцем. Про що ти хотів би / хотіла б його запитати?

Українські освітні видання «Оріон»

МЕДІАВІКОНЦЕ: кінофільми

Кінофі́льм, також **фільм, кіно, кінострічка,** — твір, що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами. Фільм є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників. Кіно може бути різне за жанрами: ***художнім, мультиплікаційним, документа́льним, науково-популярним***. Перегляд фільмів є частиною сучасної культури.

Які кінофільми тобі подобаються? Хто в них головні герої?

Переглянь постер до українського пригодницького фільму-фентезі, знятого **Юрієм Ковальовим** за мотивами однойменного роману **Володимира Рутківського**. Фільм розповідає про сучасного школяра Вітька́, який через загадковий портал часу потрапляє в минуле — на тисячу років назад.

Які почуття в тебе виникли? Чи хотів би / хотіла б ти опинитися на місці Вітька?

http://qr.orioncentr.com.ua/apzta

Українська освітянська медіатека
Національний центр «Оріон»

Далі ви прочитаєте уривок із книжки **«Еллісів та еллісівці. Українці в Норвегії»**. У цій пізнавальній історії розповідається про українську школярку — Софійку. Під час подорожі норвезьким містом Осло головна героїня дізнається про королеву, родом із Києва.

До речі, історія самої книжки теж незвичайна: її створила наша сучасниця **Олена ГЕРАСИМОВА**, коли вона ще була студенткою Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Олена вивчала видавничу справу і тепер створює захопливі дитячі книжки. А ще нещодавно захистила дисертацію про електронні додатки до підручників. А ви користуєтесь е-додатком до нашого підручника? Він вам подобається? А що хотіли б змінити?

Олена Герасимова

НЕСПОДІВАНЕ ЗНАЙОМСТВО

На тлі пишного палацу Софійка позувала, наче королева. Очі розбігалися, до вух заскакували уривки фраз різними мовами, уява щедро малювала картини самого серця палацу. Софія ненароком наштовхнулася на дівчинку.

— Unnskyld meg, Унншюльд май, — вибачилася Софійка.

— Det gar bra! Alt i orden! Де горь бра! Алт і орден! (Усе гаразд!) — заспокоїла дівчинка.

Її довгі косички кольору полум'я були акуратно перехоплені стрічечками. Жовтою і блакитною.

Українська освітня видавнича група «Оріон»

— Ти ба, як наш прапор, — майнуло в Софійчиній голові.

За мить погляд зупинився на ляльці, яку тримала руда дівчинка. Лялька була вельми незвичною. Схожа на оберіг. На ній була сукня, яку Софія десь бачила… Згадала — на сторінках підручників, де розповідали про князів України-Русі.

— Ти українка? — здивовано запитала Софійка.

— Так, я українка. Норвезька українка. І норвежка, й українка.

Така відповідь збила Софійку з пантелику. Однак «норвежка й українка» швидко підхопила ініціативу розмови.

— Я Богданка. Будьмо знайомі.

— Софія, — простягла свою руку дівчинка у відповідь. Софійці кортіло розпитати Богданку про все-все негайно.

— Та нічого особливого в мені нема, — дещо зніяковіла Богданка від такої несподівано великої уваги. — Звичайна собі дівчинка. Я народилася в Осло, мій тато — норвежець, а мама — українка.

— То ти й не жила в Україні?

— Ні, ще не жила, тільки в гості до бабусі й дідуся їздила.

— Це мама тебе навчила розмовляти українською? — поцікавилася Софійка.

— Мама. А бабуся — співати. А ще я ходжу до української школи, — гордо сказала Богданка й відкинула свої косички.

— Тут є українська школа?

— Авжеж! Але до школи ми ходимо не щодня, а в суботу. Це школа вихідного дня. А знаєш, як

Український освітньо-культурний центр «Орієнтир»

називається моя українська школа? — примружила блакитні оченята Богданка і, не дочекавшись відповіді, підняла над головою свою ляльку.

— Моя школа називається… Ось, як її, **Е́ллісів!**

Софійка взяла в руки лялечку й уважно роздивлялася.

— Схожа на принцесу. Чарівна. Такі не продаються у крамницях?

— Ти майже вгадала, — загадково усміхнулася Софійчина нова подружка.

— Це — королева Еллісів, дружина короля Норвегії Гаральда Суворого й дочка київського князя Ярослава Мудрого, — відповіла Богданка. — Цю ляльку зробила наша вчителька з української школи пані Ніна. Пані Ніна — лялькарка-чарівниця.

— Донька Ярослава Мудрого була королевою Норвегії? — запитала Софійка. Вона бачила зображення дочок князя Ярослава в Софійському соборі в Києві, але особливо про їхнє життя не знала.

— Так, а потім і Данії, — вибач, мушу бігти, батьки кличуть. Запрошую тебе до нашої школи. Там я більше розповім.

Софійка була вражена. Голова повнилася загадками. Дочка Ярослава Мудрого? Королева Норвегії? Школа «Еллісів»? Негайно треба все з'ясувати.

Раптом до неї звернулися:

— Jente, duke! Єнте, дукке! (Дівчино, лялька!) — сказав якийсь чоловік і показав на траву.

— Та це ж Богданчина! — збагнула Софійка. — Тато, мамо, це Еллісів — донька Ярослава Мудрого і королева Норвегії! Уявляєте? Це мені Богданка розповіла. Вона тут живе, але її мама українка…

Так Софія не вгавала аж до трамвайної зупинки.

Український освітянський видавничий центр

- Чим зацікавила тебе прочитана історія?
- Дізнайся (або подивися на карті), чи далеко від України Норвегія. Як могла туди дістатися Еллісів тисячу років тому?
- Що, на твою думку, могла привезти із собою до Норвегії руська князівна?

Роздивіться сторінки незвичайної книжки. Чи подобається тобі таке оформлення? Аргументуй свою думку.

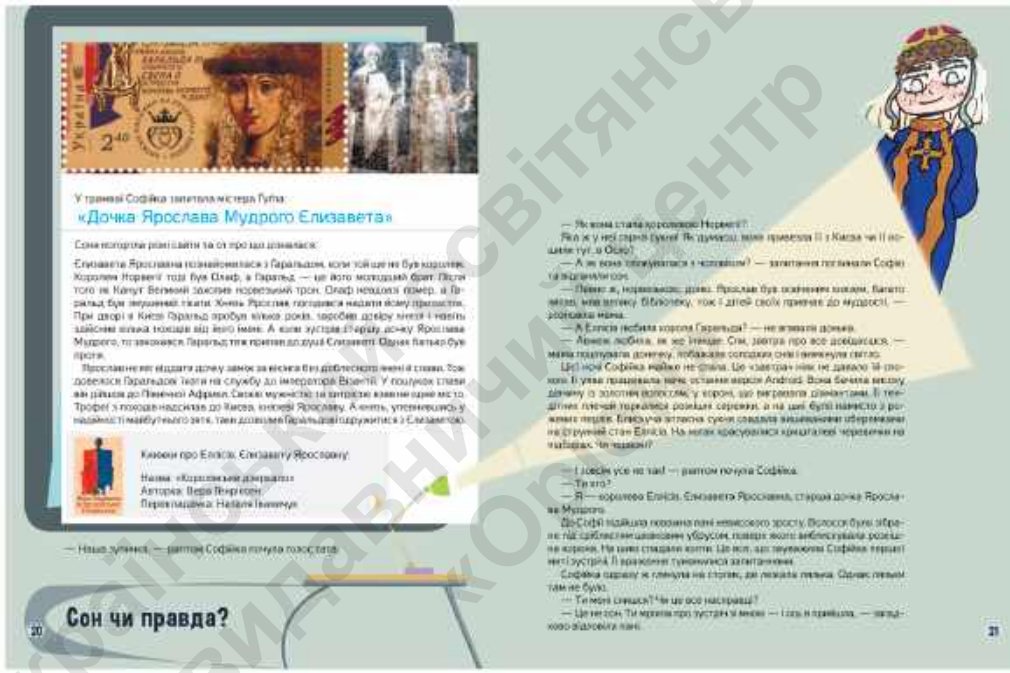

Художниця *Аліна Цимбал*

- Скільки синів і дочок мав Ярослав Мудрий? **Досліди**, яка їхня доля.

Поміркуй, навіщо українці за кордоном створюють українські школи. Чому ці школи працюють у вихідні?

- Якою ти уявляєш королеву Еллісів? Намалюй або опиши.
- Придумай продовження історії про українську школярку й норвезьку королеву. Використай різні джерела інформації та обов'язково свою фантазію.

Український освітянський видавничий центр

Дмитро Білоус

* * *

У назвах міст і сіл слова,
в яких щось рідне, таємниче;
і голос предків ожива
й сьогодні в рідний край нас кличе.

Читай і думай, друже мій,
і не цурайся свого роду.
Земля — це книга, у якій —
історія твого народу.

Ви вже добре знаєте захопливі оповідання **Алли КОВАЛЬ** про походження слів нашої мови. У книжці **«Знайомі незнайомці»** вона розповіла про походження назв сіл, міст, річок України. Прочитайте кілька з таких розповідей.

Чим вони вас зацікавили?

Алла Коваль

ЗНАЙОМІ НЕЗНАЙОМЦІ

Тихе містечко **ФА́СТІВ** (Київська область) мало чим відрізняється від інших таких самих невеликих поселень, розкиданих по всій Україні. Ось тільки хіба його вік... Перша згадка про нього датується 1390 р. Але таких давніх — навіть ще давніших — сіл і міст у нас є теж чимало. То чим же Фастів вирізняється серед них? Таємничістю назви. Начебто вона й простенька, але зовсім не прозора. Почнемо

Українська освітянська видавничий центр «Оріон»

хоча б з того, що українських слів з **ф** на початку в літературній мові дуже мало, і вони в основному або запозичені і прижилися, наче свої, або звуконаслідувальні. Тому правильніше було б читати й писати не *Фастів*, а *Хвастів*. Слово *хваст* є у слов'янських мовах, означає *«бур'ян»*, є в українській мові слово *хвіст*, але до чого він тут? От і з'явилися легенди. Одна з них твердить, що після розгрому половців по селищу були розкидані бунчуки розбитого війська, зроблені з кінських хвостів. Звідси й назва. Інша легенда пов'язується з іменем фастівського полковника Семена Палія. Начебто в битві з польською шляхтою він власноручно знищив 700 ворогів, а потім ходив по місту і хизувався цим, хвастався. Та є у назві міста суфікс *-ів*, а це означає, що вона утворена від власного імені чи прізвиська. Можна додати до тих легенд, які вже є, ще одну: якщо річку, яка тече через Фастів, називають *Унáва* (а це чеське слово, означає *«втома»*), якщо в основі назви Фастів лежить ім'я або прізвисько *Хваст* (а це теж чеське слово, яке означає *«бур'ян»*), то можна навіть уявити собі цього Хваста, який прийшов із заходу й оселився тут, давненько правда, 600 років тому... От вам і ще одна легенда.

Місто **ХАРКІВ** (обласний центр) стоїть при литті річок Харків і Лопань. Місто засноване в другій половині 17 ст. Перша писемна згадка про нього датується 1654 р. Документи свідчать, що в цей час сюди прибуло кілька сотень родин українських переселенців (відоме навіть прізвище їхнього «старшини» — Іван Каркач). Протягом 1655–1656 років тут було збудо-

вано фортецю — як захист від кримських і ногайських татар. Про походження назви міста Харків є кілька розповідей. Так, за однією з легенд, місто названо іменем першого поселенця козака чи сотника *Харитона*, якого називали зменшеним ім'ям *Харко*. Вважається, що хутір *Харка́* був на низовинній, болотяній місцевості, недалеко від впадіння річки Харків у Лопань. Переселенцям доводилось увесь час оборонятися від татарських наїздів. В одному з боїв загинув і Харко — потонув у Сіверському Донці. Пограбований хутір довго стояв пусткою, а згодом тут виникло нове поселення зі старою назвою. Існує ще один переказ: колись у придонецьких степах кочували половці. Своїх міст у них не було; були кочовища. Одне з них — від імені половецького хана *Шаруканя* — стало пізніше містом Харків (*Шарукань* у вимові місцевого населення поступово змінилося на *Харків*). Слово *«шарукань»* складається з двох: шаруа — *«скотар»* і кан — *«стоянка»*; разом — *«стоянка скотаря»*. За іншою, більш достовірною, версією, місто дістало назву від річки *Харків* (у документах річка згадується раніше, ніж місто — 1627 р.). Якою була початкова назва річки — невідомо (можливо, що все, сказане про шарукань, стосується саме її).

- Про що ти дізнався / дізналася зі статей?
- Що тебе здивувало, було відкриттям?
- Яка версія виникнення назви Харкова тобі подобається більше? Поясни чому.

Будьте дослідниками і дослідницями! Прочитайте в книжці Алли Коваль про походження назв поселень вашого краю. Відвідайте місцевий краєзнавчий музей і напишіть про це відгук.

Українським світлиць
видавничий центр

Козак Мамай — один із легендарних героїв усної народної творчості, про якого співали пісні, складали легенди, малювали картини. Такі картини були в давнину чи не в кожній селянській хаті. Нерідко на них писали й різні гасла. (Наприклад, ***«Я — козак Мамай, мене не займай»***).

- **Роздивись** зображення народної картини «Козак Мамай». Якими зображено його постать, обличчя?
- Що козак тримає в руках?
- Яким намальовано його коника вороного?

Народна картина «Козак Мамай»

Оксана Данилевська

КОЗАК МАМАЙ

Жив на Січі козак. Звав себе то Іваном, то Хомою, то Велегурою. Усі ж називали його Мамаєм.

Звідки взялося те ім'я — ніхто не знав. Старі кобзарі співали, що був колись татарський хан Мамай, з яким, може, й довелося битися нашому козакові. Тоді, вирушаючи в далекий похід, казали: *«Піти на Мамая»*.

А може, пішло те ім'я від невеличкої річки Мамай-Сурки, що протікала в околицях Запорізької Січі. Ще «мамаями» називали в давнину кам'яних баб на курганах.

Ніхто не пам'ятав, коли з'явився козак Мамай на Січі. Одні розповідали, що потрапив він туди малим хлоп'ям, яке чи то підкинули чужі люди, чи само прибігло, залишившись сиротою. Інші запевняли, що був Мамай одним із шістнадцяти перших козаків, які жили спочатку десь вище Дніпрових порогів у лісі. Вони будували курені на високих дубах і називали себе чорногорами.

Усім здавалося, що жив Мамай на Січі вічно. Та й сам козак не міг певно сказати, скільки йому років. Переповідали, що був він таким богатирем, що й земля не тримала! Голова в нього — сім пудів, а вуса такі, що як розправить їх, то й у двері не пройде, хоч у них трійка коней з возом проскочила б.

Усі знали, що Мамая куля не брала. Бо мав надзвичайну силу, а ще — був характерником[1]. З води міг сухим виходити, коли треба — вмів на людей і сон насилати, і туман напускати, умів і в річки переливатися.

Бувалі козаки розповідали таку пригоду.

Одного разу зав'язався у степу бій з ординцями. День билися козаки, другий — нема перемоги. Вже сили стали їх покидати, ще мить — і переможе ворог. Аж тут, як вітер, прилетів Мамай. І сталося диво: степовики замість того, щоб рубати козаків, почали бити один одного. Невдовзі всі ординці були мертві, а козаки повернулися додому.

[1] *Характе́рник* — чаклун, чарівник.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Переказували, що замолоду потрапив Мамай у турецьку неволю. Багато років був прикутий до галери, не раз відчув на собі турецького нагая. Як стужився він дуже за рідним степом, вирвався на волю разом з іншими галерниками. Погналися за Мамаєм турки — от-от схоплять. А попереду річка — не перепливти. Коли це помітив Мамай старого рибалку в човні. Перекинувся він на вовка, вскочив у човен, зуби вишкірив. Злякався рибалка, давай з усіх сил до протилежного берега гребти. Як дісталися берега, Мамай знову став людиною, а рибалка від здивування не міг і слова вимовити.

А ще Мамай був найпершим на Січі бандуристом. Усі бандуристи в Україні називали себе його учнями. Мамай же казав, що навчився співу та грі від сліпого характерника, якого зустрів якось у степу. Був той чоловік старий і немічний, смерть стояла в нього за плечима. Цілий вік блукав він, осліплений яничарами[1], степом, шукаючи шлях додому. Мав лише бандуру, яку й передав перед смертю Мамаєві.

Інструмент так припав до душі козакові, що відтоді він ніколи не розлучався з ним. Перед смертю Мамай звернувся до бандури з такими словами:

Кобзо ж моя, дружинонько вірная,
бандуро моя мальованая!
Де ж мені тебе діти?
А чи в чистому степу спалити
і попілець по вітру пустити?
А чи на могилі положити?

[1] *Янича́ри* — на ті часи — добірна турецька піхота, що комплектувалася із християнських бранців; в усній народній творчості *яничари* — зрадники вітчизни задля переваг, які надає служба в чужинській армії.

Нехай буйний вітер по степах пролітає,
струни твої зачіпає,
смутнесенько, жалібнесенько
грає-вигравае,
то, може, подорожні козаки
бігтимуть близенько,
почують, що ти граєш жалібненько,
повернуть до могили.

Вірили в Україні в добру Мамаєву силу. Тому й малювали, де тільки можна, чорновусого лицаря: на дверях, стінах, полотні, посуді, шафах, скринях.

Так народ виражав свою любов і шану до козака-оборонця.

- Визнач жанр прочитаного твору.
- Що цікавого ти відкрив / відкрила для себе?
- Як виникло ім'я ***Мамай***?
- Яким був козак зовні і яким — за вчинками?
- Яким змальовано козака Мамая в тексті? А яким зображено на картині? Порівняй.

Цікаво знати! Коли з'явилися на Січі втікачі, їм придумували нові прізвища — *Зима, Засуха, Понеділок, Середа, Субота, Вечерній* та ін. Джерелом для прізвищ часто був одяг — *Свита*, їжа — *Борщ, Кисіль, Куліш* та ін. Багато прізвищ утворилося від імен: *Лук'янець, Дмитрук, Михайлиш, Миколайчик, Самійлик, Степанюк*.

Будьмо дослідниками і дослідницями! Дослідіть прізвища своїх однокласників і однокласниць. Запишіть ті з них, які мають, на вашу думку, козацьке походження.

Візьміть участь у мініпроєкті «Історія мого прізвища».

Український освітній видавничий центр «Оріон»

✦ Прочитай вірш. Якій події він присвячений?

Єдність і взаєморозуміння

Олесь Лупій

22 СІЧНЯ

Київ, срібна хуртовина,
двадцять друге січня.
Об'єдналась Україна —
Західна і Східна.

Сніг повсюди в місті тане,
наче від багаття, —
галича́ни і кияни
обнялись, як браття.

У веселій позолоті
софіївські бані[1],
прапори блакитно-жовті
грають на майдані.

Георгій На́рбут. Проєкт герба Української Держави (*1918 р.*)

- Поміркуй, чому вірш має таку назву.
- Вивчи вірш напам'ять.

А тепер на вас чекає уривок зі ще однієї дивовижної сучасної книжки. Вона називається **«Мальована історія Незалежності України»**. Створили її відомі українські письменники — **брати Віталій і Дмитро КАПРАНОВИ** — і художники **Юрко Журавель, Олександр Костенко, Юрій Васін, Олег Коллар, Олександр Бронзов, Роман Барабах**. Основна ідея — подати історію нашої країни без білих плям і просто, для дітей і для дорослих, а також проілюструвати її коміксами.

[1] *Ба́ні* — круглі куполи церков.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Брати Капра́нови

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

На виборах до Верховної Ради України 1990 року вперше дозволили політичну конкуре́нцію, і, попри тиск влади та виборчі порушення, національні сили отримали 124 з 450 місць у парламенті. Вони створили опозиційну групу «Народна Рада».

«Народна Рада» стала ініціатором ухвалення 16 липня того ж року Декларації про державний суверені́тет України. Цей документ мав на меті перебрати владу від столиці імперії до Києва. Декларація проголошувала економічну, культурну, міжнародну самостійність Української РСР. Але на вимогу комуністичної більшості Ради на основі Декларації допускалося підписання Союзного договору — нової пом'якшеної форми колонізації, який уже готувала Москва.

Однак вже восени почалися масові політичні виступи, які дістали назву **«Революція на граніті»**. 2 жовтня 100 студентів із Києва, Львова та Дніпра почали голодування на Жовтневому майдані (тепер — майдан Незалежності). Вони вимагали не допустити підписання Союзного договору, а також відставки влади, багатопартійних виборів та націоналізації майна компартії. Це був відчайдушний мирний протест — із піснями, промовами й агітаційними групами, які їздили по навчальних закладах і підприємствах.

У результаті на підтримку голодувальників застрайкували вищі навчальні заклади Києва, Луганська, Львова та інших обласних центрів. Мітингувальники оточили Верховну Раду, перекрили рух транспорту та домоглися виступу в телеефірі, після чого до страйку почали приєднуватися вже цілі регіони.

Український освітянський видавничий центр

Комікс *Олександра Бронзова*

Злякавшись людського обурення, комуністична більшість Верховної Ради погодилася ухвалити постанову, яка задовольняла всі вимоги революціонерів. Союзний договір провалився.

Проте Радянська імперія оскаженіло боролася за своє збереження. У серпні 1991 року в Москві стався збройний заколот з метою повернення до тоталітарного ладу. Однак в Україні комуністична партія вже втратила авторитет і владу.

Тому, скориставшись розколом і послабленням радянських колонізаторів, 24 серпня Верховна Рада України ухвалила **Акт проголошення незалежності України**.

1 грудня 1991 року рішення Верховної Ради було закріплене референдумом, у якому взяло участь 84 % виборців, з яких більшість — понад 90 % — проголосувало за незалежність.

Того ж дня відбулися вибори Президента України.

Так українська незалежність отримала вищу політичну форму — державу з простою і славною назвою **Україна**. Народи України затвердили право жити власним життям, самим обирати собі владу, встановлювати взаємини із сусідами та будувати майбутнє.

Завдяки перемогам наших славних предків українська держава зберегла більшість етнічних українських територій, стала суб'єктом міжнародного права, співзасновницею ООН — тому практично весь світ одразу визнав незалежність України.

Але отримати Незалежність — не досить. **Її треба зберегти, розвинути, захистити й передати дітям.** І тут усе залежить від тебе, шановний читачу. Чи зможеш ти прийняти славну естафету від Святослава до Шухевича? Чи станеш в одну лаву з Острозькими, Сагайдачним, Мазепою, Шевченком?

Ці славні лицарі вибороли для тебе цю країну і сподіваються, що вона буде у твоїх надійних руках.

- Розкажи, що нового ти дізнався / дізналася про історію проголошення Незалежності нашої країни.
- Чи всі слова і поняття були тобі зрозумілі? Де можна дізнатися їх значення?
- Коли Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України?
- Як, на твою думку, ти можеш допомогти захищати незалежність України сьогодні?

Уяви, що тобі запропонували написати спогад про важливу подію свого життя. Про що б ти хотів / хотіла розповісти?

Будьте дослідниками і дослідницями! Разом із дорослими підготуйте один із мініпроєктів на вибір: «Сторінками Незалежності», «Історія моєї родини в історії моєї країни».

Український освітянський видавничий центр

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю…

- Який вірш розповідає про історію наших предків-слов'ян? Хто його автор?
- Ким був Нестор Літописець? Що він створив?
- Хто такі Ярослав Мудрий і красуня Еллісів?

Розумію, можу пояснити…

- Що головне у заповіді Ярослава своїм синам?
- Чому ***«Земля – це книга, у якій – історія твого народу»***?
- Звідки пішли назви міст Фастів і Харків?
- Чому за незалежність країни потрібно боротися щодня?
- Для чого потрібно вивчати і знати історію своєї країни?

Вмію…

- Розрізняти художні й науково-художні твори.
- Назвати нові слова й поняття, якими поповнився мій словник, і пояснити їх значення.
- Розповісти про сторінку історії нашого народу, яку вважаю найважливішою.
- Прочитати напам'ять вірш Олеся Лупія «22 січня».

Виявляю ставлення, почуття…

- Доповни речення:

  Мене здивувало те, що …
  Я не знав / не знала раніше, що …
  Мене захопило …
  Хочу дізнатися більше про …

Роздивися **«Дороговказ історичної пам'яті»** на початку розділу. Що б ти хотів / хотіла до нього додати або змінити? Складі свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЧИТАЄМО І РОЗУМІЄМО КРАСУ Й ДОБРО

Наближається до нас срібна зима. Ця пора року має свої кольори, звуки, малюнки, форми. Тільки приглядайся, уявляй, доповнюй. Тоді побачиш ту чарівну красу, що дарує нам зима — *художниця, скульпторка, музикантка*.

А ще зима — це чудові добрі новорічні й різдвяні свята, які вчать нас бути уважними до навколишнього світу, не лише мріяти про подарунки, а й самим дарувати найголовніше — **тепло своїх сердець**.

Читаючи вдумливо твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися значення образних слів і висловів;
- виділяти в тексті головну думку;
- відповідати на запитання за змістом прочитаних творів;
- розрізняти у творах елементи оповіді й опису;
- висловлювати власні думки й судження про прочитане;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»** про правила безпечного спілкування за допомогою електронної пошти.

Український освітянський видавничий портал «Оріон»

Максим Рильський

ЗИМА

Як не любити зими сніжно-синьої
на Україні моїй,
саду старого в пухнастому інеї,
сивих, веселих завій?
Як не любити весни многошумної,
меду пахучих суцвіть,
як не любити роботи розумної,
праці, що дух веселить?

- Які ознаки зими називає поет, щоб показати її красу?
- Знайди слова, що повторюються. З яким почуттям ти їх читатимеш?
- Чи знайшов / знайшла ти у вірші рими? Назви́ їх.

Поміркуйте разом. Чому вірш має саме таку назву?

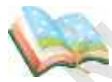

Досліджуємо текст

Ніна Бічуя́

ЧОТИРИ РУДІ ЛИСИЦІ

Вітер надимав щоки і здмухував сніг з дороги. Здавалося, що асфальт ворушиться.

Ярко стояв біля водія в автобусі, і йому було видно все навкруги: гостинець[1], укритий льодком, чорні вологі дерева, зустрічні машини, клаптик дуже синього неба. Біле поле з обох боків затискало автостраду і здавалося безкраїм та пустельним.

Їхати було важко. Колеса ковзали. Ярко бачив, як напружено заклякли на кермі шоферові пальці.

Раптом щось яскраве й гнучке випорснуло від білого краю поля до шляху.

[1] *Гости́нець* — велика дорога.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

— Спиніть, спиніть! — заволав голосно Ярко, і тої ж миті шофер якимось дивом загальмував на слизькому, зрадливому асфальті.

— Що таке? Що трапилося? — стривожилися пасажири. Чотири малі лисиці з пухнастими, від самих лисиць пишнішими хвостами чимчикували через дорогу. Вони йшли одна за одною, зграбно переступаючи тонкими лапками, як по шнурочку. Здавалося, асфальт перетяла вогниста стежка. Лисиці йшли спокійно, поволі, наче знали, що автобус до часу не зрушить з місця, і тому зовсім не боялися.

— А бодай тебе! — вигукнув із жалем якийсь чоловік і сплеснув долонями з досади. — Тут би рушниця придала́ся[1]!

Ярко з шофером перезирнулися, шофер підморгнув Яркові, вони й без слів зрозуміли один одного…

Шофер ще якусь мить не рушав з місця, щоб не наполохати звірів і щоб Ярко міг подивитися в поле, услід чотирьом вогнистим лисицям.

- Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?
- Якими були лисиці?
- Чому шофер підморгнув Яркові?
- Яка **головна думка** цього тексту?
- Хто, на твою думку, **головний герой** цього оповідання?
- Знайди в тексті ***оповідь*** й ***опис***. Як тобі це вдалося? Поясни.

ПРИСЛІВ'Я

Перший крок до добра — не роби зла.

[1] *Придала́ся* — пригодилась.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Про доброту і щирість, дітей і дорослих ви прочитаєте у теплому різдвяному оповіданні відомої канадської письменниці **Люсі-Мод МОНТГОМЕРІ**. Зауважте, що на цій світлині 1884 року їй 10 років.

На кого з героїв / героїнь цього твору вам би хотілося бути схожими?

НОВИЙ РІК ДЛЯ БЕРТІ

Скорочено

Головний герой
портрет
почуття
вчинки

Він стояв на вгрузлому в землю порозі й дивився на засніжений світ. Руки зчепив за спиною, на його худорлявому обличчі виднілися задумливі очі, в яких відбивалося збентеження. Позаду нього різко розчинилися двері і звідти вийшла набурмосена жінка з повним тазом води після миття посуду.

— Ти ще й досі тут, Берті? — гостро запитала вона. — Якого милого ти тут крутишся?

— Ще трохи рано, — весело відповів Берті. — Я подумав, що, може, приїде Джордж Фразерд і підкине мене до магазину.

— Ніколи не бачила такого лінивого хлопця! Не дивно, що старий Семпсон не збирається тебе тримати після канікул, якщо ти такий мудрий. Господи, навіщо ж я прийняла того хлопця! — мовила вона тоді, коли з кухні позаду неї долинуло розсерджене ридання.

Український освітянський видавничий центр «Обрій»

— Що сталося з Вільямом Джоном? — запитав Берті.

— Він хоче побігати з Робінсоновими хлопцями, але не може. В нього нема рукавиць, і він знову конатиме від нежитю.

Її слова мали б значити те, що Вільям Джон вже кілька разів мало не вмирав від застуди.

Берті уважно поглянув на свої старі, штопані рукавички. Було дуже холодно, а йому ще слід добряче побігати, аби владнати всі справи. Він здригнувся, подивившись на суворий вираз тітчиного обличчя, коли вона чистила таз, невдоволено насупивши брови, що не віщувало нічого доброго для засмученого Вільяма Джона. Тоді Берті раптом зняв свої рукавички і простягнув їх жінці.

— Він може взяти мої. Я й без рукавиць впораюся.

Він вклав рукавички в руки місіс Рос і помчав вниз по вулиці, боячись, що холодне повітря змусить його передумати. По дорозі він частенько мусив зупинятися і хукати на свої червоні від холоду пальці. Все ж таки він анітрохи не шкодував, що лишив свої рукавички Вільяму Джонові — бідному, хворобливоблідому, маленькому Вільяму Джонові, у житті якого було так мало радощів.

* * *

Сонце вже хилилося до заходу, коли навантажений пакунками Берті піднявся по сходах гарненького будиночка лікаря Форбса. Він стояв спиною до великого е́ркерного[1] вікна і був надто зайнятий спробами зігріти

[1] *Е́ркер* — напівкруглий, трикутний, чотирикутний або багатогранний засклений виступ у зовнішній стіні будинку.

свої руки, тому не бачив двох маленьких личок, які оглядали його крізь замерзлі шибки.

— Емі, ти тільки поглянь на цього бідолашного маленького хлопчика, — промовила вища з двох дівчаток. — Гадаю, йому страшенно холодно. Чому ж Кароліна так довго не відчиняє двері?

— Вона саме пішла, — сказала Емі. — Еді, давай вмовимо її впустити хлопчика в дім, хай би трохи зігрівся. Має вигляд, ніби дуже замерз.

І вона потягнула сестру до ходу, де економка саме забирала від Берті пакунки.

— Кароліно, — боязко прошепотіла Едіт, — будь ласка, дозволь цьому хлопчикові зайти всередину і погрітися — здається, йому дуже холодно.

— Запевняю вас, він звик до холоду, — трохи роздратовано відповіла економка. — Йому це не шкодить.

— Але ж це різдвяний тиждень, — поважно заявила Едіт, — і ти ж знаєш, Кароліно, коли мама була тут, то казала, що нам завжди слід думати про тих, хто не такий багатий і щасливий, як ми зараз.

Мабуть, згадка Едіт про маму злагіднила Кароліну, тож вона повернулася до Берті і вже люб'язніше промовила:

— Заходь погрітися, перш ніж підеш далі. Сьогодні дуже холодно надворі.

Берті сором'язливо пішов за нею до кухні.

— Сідай коло вогню, — сказала Кароліна, підсуваючи йому стілець, а Едіт та Емі притулилися з іншого боку каміна та зацікавлено розглядали хлопця.

— Як тебе звуть? — спитала Кароліна.

— Роберт Рос, мадам.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

— О, то ти, напевно, племінник місіс Рос, — мовила Кароліна, розбиваючи яйця у миску для торта і вправно їх збиваючи.

— І тепер ти хлопчик на побігеньках у Семпсона? О, Господи, — скликнула вона, коли Берті простягнув до вогню свої посинілі руки. — Дитино, де ж твої рукавиці? У такий день, як сьогодні, аж ніяк не можна виходити без рукавиць.

— Я позичив їх Вільяму Джонові — в нього нема жодних, — нерішуче відповів Берті. Він і не знав, що леді може сприйняти відсутність рукавиць за тяжкий злочин.

— Нема рукавиць! — з жалем вигукнула Емі. — А в мене їх аж три пари. А хто такий Вільям Джон?

— Він мій кузен, — сказав Берті. — І страшенно хворобливий. Він хотів піти погратися, але не мав рукавиць, тож я позичив йому свої. Мені вони не дуже потрібні.

— А як ви святкували Різдво?

— Ніяк не святкували.

— Не святкували Різдва! — мовила цілком приголомшена Емі. — О, тоді ви, мабуть, на Новий рік гарно посвяткуєте.

Берті заперечно похитав головою.

— Думаю, ні. У нас свято ніколи не відрізняється від інших днів у році.

Емі притихла у цілковитому зачудуванні. Едіт краще зрозуміла становище, тому перевела мову на інше.

Поки Берті говорив, Едіт висковзнула з кімнати й перестріла його вже в дверях. Вона простягнула йому пару дуже теплих на вигляд рукавиць.

— Це для Вільяма Джона, — просто сказала вона, — тож тепер зможеш носити свої рукавиці.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Вони мої і на мене трохи завеликі. Я знаю, що тато це схвалить. Щасти тобі, Берті.

— До побачення і дякую вам, — промимрив Берті, коли двері зачинилися. А тоді швиденько побіг до Вільяма Джона.

✦ **Про що, на твою думку, йтиметься далі?**

* * *

Того вечора лікар Форбс завважив, що Едіт після обіду сиділа, втупившись у яскравий вогник, а на її обличчі відбивалася якась сильна задума. Він запитливо поклав руку на її темні кучері.

— Що тебе турбує, дитино?

— Сьогодні до нас приходив маленький хлопчик, — почала розповідати Едіт.

— О, дуже милий маленький хлопчик, — нетерпляче перебила Емі зі свого місця в куті кімнати, де саме бавилася з кошенятком. — Його звати Берті Рос. Він приніс нам пакунки, і ми запросили його зайти і погрітися. У нього не було рукавиць, і його руки вже майже задубіли. І, тату, — уявляєш! — він сказав, що вони ніколи не святкували ані Різдва, ані Нового року.

— Є багато людей, які не мають як святкувати, — зітхнув лікар, збираючи папери. — Та, оскільки я бачу, що ви зацікавилися тим хлопчиком, то, коли хочете, можете запросити його з кузеном повечеряти з нами на Новий рік.

— О, тату! — вдячно скликнула Едіт, а її очі засяяли з радості.

Лікар засміявся.

— Напишіть йому запрошення — ви ж бо господині дому, — і я запевняю, що він отримає його завтра.

Український освітянський видавничий центр «Основа»

* * *

Отож так сталося, що наступного дня Берті отримав своє перше запрошення на обід. Він тричі перечитав маленьку записку, аби повністю вникнути у те, що там було написано, а тоді решту дня провів у глибокій задумі, так, наче намагався вирішити якусь серйозну проблему. З тим задумливим виразом він увечері прийшов додому. Тітка на плиті помішувала вівсянку.

— Це ти, Берте? — гостро спитала вона. Тітка завжди говорила гостро, навіть коли в тому не було жодної потреби; видавалось на те, що це вже увійшло в звичку.

— Мене запросили на обід, — боязко мовив Берті, — мене і Вільяма Джона. Запрошення від доньок лікаря Форбса — одна з них дала мені свої рукавички.

— Ну, роби як хочеш, — сказала вона, повертаючи записку, — але Вільям Джон і так не пішов би, навіть коли б отримав десять запрошень. Він учора набігався і застудився. Я говорила йому, що так буде, але він все одно наполіг на своєму, тож тепер лежатиме з тиждень. Послухай-но, як він гавкає у спальні.

— Що ж, тоді і я не піду, — сказав Берті, зітхаючи — чи то з полегшенням, чи то з розчарування. — Я туди один не піду.

* * *

Але кашель Вільяма не хотів заспокоюватися. Тої ночі він плакав, допоки не заснув, і коли Берті прийшов його відвідати наступного ранку, то застав його сидячим на ліжку з червоними очима та підпухлим, блідим і зомореним обличчям.

— Ну, Вільяме Джоне, як ти тут?

Український освітянський видавничий центр

— Мені зовсім не краще, — похмуро відказав Вільям Джон. — Надіюся, ти завтра гарно проведеш час, Берті.

— О ні, коли ти не можеш, то я теж не піду, — радісно сказав Берті. Він гадав, що таке рішення втішить Вільяма Джона, проте ефект був цілком протилежний. Вільям Джон вже виплакався стільки, скільки міг, тому він лише відвернувся і почав схлипувати.

— Та годі, Вільяме Джоне, не будь такий сердитий. Я думав, що тобі більше припаде до душі, коли я посиджу вдома, проте я піду, якщо ти так хочеш.

— Точно підеш?

— Точно піду. Я піду куди завгодно, аби ти більше не плакав. А зараз мушу бігти до магазину. Бувай.

Пообіцявши, Берті мусив опанувати себе і все-таки піти. Наступного вечора, коли сутеніло, він уже стояв перед дверима будинку лікаря Форбса, а його серце шалено калатало. Він одягнувся у свій найкращий, однак добре поношений вихідний костюм та начепив чистенький білий комірець. Морозне повітря забарвило рум'янцем йому щічки, а кучері гарно вклалися довкола його обличчя.

✦ **Що, на твою думку, відбуватиметься далі?**

* * *

Кароліна відчинила двері й запровадила його до маленької вітальні, де на нього вже нетерпляче чекали Едіт та Емі.

— З Новим роком, Берті, — закричала Емі. — А де ж Вільям Джон?

— Він не зміг прийти, — схвильовано відповів Берті — він боявся, що без Вільяма Джона його не

Український освітній видавничий центр «Основа»

приймуть. — Він дуже хворий. Застудився і мусить лежати в ліжку, хоч також дуже хотів прийти...

— Як справи? — запитав лікар, сердечно потискаючи Берті руку. — І де подівся інший хлопчик, на якого так чекали мої маленькі донечки?

Берті слухняно переповів причину відсутності Вільяма Джона.

Він уже забув про свою сором'язливість, його лице зарум'яніло надією, і він подивився прямо на лікаря своїми ясними, серйозними очима. Лікар почав енергійніше помішувати вогнище кочергою, при цьому мав дуже замислений вигляд. Та саме в ту мить прибігли дівчата і принесли для Берті подарунки. Там були хутряна шапка й пара рукавичок! Це було саме те, про що він мріяв.

— Тут книжка з картинками для Вільяма Джона, — сказала Емі, — а на кухні чекають санки для нього. О, вже дзвонять на вечерю. Я така голодна. Тато каже, що це «мій нормальний стан», але я не знаю, що це означає.

Що ж стосується цієї вечері, то Берті таку хіба в снах колись бачив, а наяву подібних страв не їв ніколи. Таке свято варто було запам'ятати.

Коли вже прийшов час на сливовий пудинг, лікар, котрий незвично тихо просидів весь вечір, відкинувся на спинку крісла, зчепив пальці докупи і критично подивився на Берті...

Гадаю, ти знаєш, чим можеш бути корисний. Мені потрібен хлопець для різних доручень і щоб глядів мого коня. Якщо хочеш, найму тебе. Можеш тут жити і ходити до школи. Я серед своїх знайомих чув про

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

заклади для хлопців, і якщо тобі щось підійде, то я замовлю за тебе слово. Як на те дивишся?

— О, сер, ви занадто добрий до мене, — відповів глибоко вражений Берті.

Після вечері вони бавилися в ігри, лускали горіхи, пекли яблука, допоки годинник не пробив дев'яту; тоді Берті зібрався додому.

— О, ти вже йдеш? — спитав його лікар, позираючи з-поза паперів. — То я чекаю на тебе у понеділок, не забудь.

— Так, сер, — щасливо відгукнувся Берті. Він нізащо у світі не забуде.

Коли він виходив, підійшла Емі з червоними санчатами.

— Це подарунок для Вільяма Джона. Все інше я прив'язала зверху, аби не погубилося по дорозі.

— Дякую, — відповів Берті. — Я чудово провів час. І все передам Вільямові Джону. На добраніч.

Він вийшов надвір. Мороз щипав іще сильніше. Сніг під ногами рипів та провалювався, зорі світили пронизливо і яскраво, але для Берті, який біг по вулиці з санками для Вільяма Джона, які весело побрязкували позаду, все довкола пашіло рожевими сподіваннями та обіцянками. Він був цілком певний, що ніколи не забуде цього чудового Нового року.

Переклад з англійської Ольги Гнатишин

- Чи сподобалося тобі оповідання? Що тебе в ньому здивувало? А що схвилювало?
- Хто, на твою думку, головний герой / героїня цього оповідання?
- Визнач, де у творі йдеться про ***почуття***, а де — про ***вчинки***.
- Добери назви до частин оповідання. Склади план переказу. Усно перекажи оповідання своїм друзям і рідним.

Український освітянський видавничий центр «Основа»

За бажанням створи комікс-мальопис до цього оповідання. Поміркуй, чи можна вважати мальопис переказом.

✦ Послухайте вірш. **Роздивіться** ілюстрацію.

Галина Кирпа

* * *

Мій ангел такий маленький,
ну просто крихітка —
я навіть не бачу,
чи він сидить
на моєму плечі.

Мій ангел такий легенький,
ну просто пушинка —
я навіть не чую,
як він сидить
на моєму плечі.

Мій ангел такий тихенький,
ну просто тихіший трави —
я навіть не знаю,
коли він спить,
а коли прокидається
на моєму плечі.

Ілюстрація
Владислава Єрка

Український освітянський видавничий центр «Орлан»

- Сподобався тобі вірш? Яким ти уявив / уявила маленького ангела поетеси?
- Яку словесну картину можна намалювати за рядками вірша?

Пофантазуй. Яким ти уявляєш ***свого*** ангела-охоронця? Розкажи або намалюй.

- Підготуйся до виразного читання вірша.

Марія Людке́вич

ПРИГОДА У ХАТИНЦІ ЛІСНИКА

Якось Зима надумала стати вченою дамою. Вона придбала комп'ютер, щоб написати наукову роботу про своє королівство. У помічники запросила Мудру Ворону і Веселого Снігура. Для здійснення цього задуму всі троє поселилися в хатинці лісника, де в цю пору ніхто уже не жив, і почали творити.

Зима сіла за комп'ютер. На праве плече вмостилася Мудра Ворона, на ліве — Веселий Снігур. На екрані з'явилися розважливі думки-роздуми про те, що найважливіше в Зимовому королівстві.

Сніг — це коли вітер вибиває тріпа́чкою зимову перину і з неї летить на землю білий пух.

Перший сніг — м'який, наче зайчикова шубка, але він швидко зникає.

Снігова ковдра накриває землю, щоб не вимерзла озимина́.

Віхола — пані, яка крутить снігом, віє навколо веретена.

Заметіль — пані, яка мете снігом і насипає кучугури.

Сніжинки — юні балерини, які виконують танець маленьких лебедів.

Іній — модельєр, який одягає дерева в романтичні мережива, казкові плетені шати.

Мороз — принц Зимового королівства. Коли він обходить свої володіння, у дітей зашпори заходять[1] у пальці й замерзають носи.

Зимові місяці — грудень, січень, лютий — сидять почергово на троні.

Бурулька — зимова цукерка.

Зима — повелителька срібно-білого Зимового королівства. Її улюблена казка — «Снігова Королева», свято — Новий рік, місце перебування — Карпати, бо тут вона затримується найдовше, радісні дні — коли прилітають снігурі в гості.

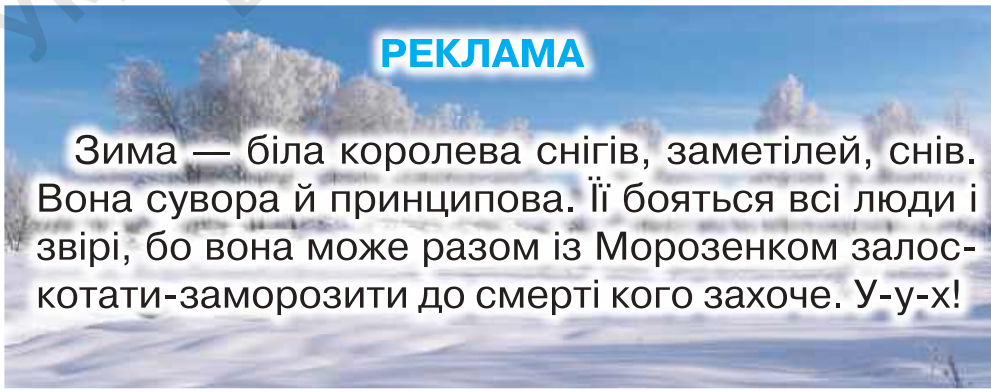

[1] *За́шпори зайшли́* — з'явилося відчуття гострого болю від морозу, холоду.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

— Не залякуй народ, — розважливо порадила Мудра Ворона. — Це ж недобре так писати. Який у тебе буде рейтинг[1] серед підданих? Кар-кар-кар! Ти про це подумала?

— Дякую, стара подруго, — озвалася Зима і задумалася.

— Давайте напишемо ось як, — почала диктувати Мудра Ворона: «Діти сплять і бачать у снах тітоньку Зиму, яка несе їм подаруночки. Як тільки вона дихне сильно-сильно крижаним пекучим вітром, — усе навколо завмирає, стає льодом, ковзанкою, білим покривалом. Це справжнє снігове королівство зі смакуванням морозива і нерозкритими таємницями!»

— Зимонько-чарівнице, — озвався Веселий Снігур, — напишімо також про твої забави і витівки, пустощі і свята. Скажіть-но: яка ще пора року приносить дітям такі незвичайні радощі — ковзанки, катки, трампліни, лижні змагання… А парад зимових баб зі снігу, з морквяними носами й солом'яними капелюшками. «Моя бабуся краща! Ні, моя!» — кричить малеча в дитячих садках. Кожен дорослий, хто згадає дитинство, пам'ятає, як він ліпив свою снігову бабу.

— О так, любі мої порадники, ви маєте рацію. Але зараз зробимо паузу — підкріпимося чимось смачненьким, а тоді продовжимо наше дослідження.

Тітонька Зима у пуховій хустці на плечах, у гаптованій сорочці з найтоншою мережкою на рукавах, у широкій оксамитовій спідниці до п'ят сіла за стіл і плеснула в долоні.

[1] *Ре́йтинг* — показник популярності, ступінь визнання.

Ухатузалетілавіхолаінатаціпринесламорозиво, духмянийхолоднийнапій,пампушкиіззамороженою брусницею,атакожмисочкузнасінняміпшеничкою дляптахів.

— Пригощайтеся, любі мої друзі, — припрошувала Зима. Вона відпочивала і роздумувала, які б ще розваги подарувати дітям.

А в той час чорні розбійники запустили в комп'ютер програму-вірус. Раз, два — і все пропало.

Зима відчула щось недобре. Їй стало гаряче. Вона відслонила штору й виглянула у віконце. А там: бурульки плачуть, сніг посірів, дерева голі та самотні без білої одежини тремтять на вітрі, лише смереки і ялиці стоять собі, ніби нічого й не сталось.

— Біда! — вигукнула Зима. — Нас обвели навколо пальця якісь хакери, хвальки, підлі зазнайки. Зробили замах на мою королівську особу. Ах-ох-у-у-у!!!

...Вітри почули голосіння Зими, зірвалися з прив'язі й почали з усієї сили дути у срібні роги. Пішов сніг. Почав тиснути мороз. Річки й озера засклила крига. Заметіль і віхола взялися до роботи. І закрутилася зимова карусель так швидко, що світа Божого не стало видно за два кроки перед собою.

А тим часом Мудра Ворона зметикувала, що до чого. Лапками походила по клавішах комп'ютера, дзьобом понатискала де треба — і втрачене зображення знову з'явилося на екрані.

А за вікном віхола так розгулялася, що лісникова хатинка вже була майже засипана снігом.

...Аж тут почулися на ґанку голоси, стукіт, тупіт. У хату ввійшли замерзлі червонощокі лижники та санкарі.

Український освітянський видавничий центр

— Діти, поскладайте в сінях санки. Зараз ми вип'ємо гарячого чаю і зігріємось, — сказав тато, одразу розпалюючи камін. А мати почала готувати вечерю.

У хаті запахло хвоєю. Червоні язики полум'я жерли поліна й віддавали тепло.

Що ж залишалося робити тітоньці Зимі?

Їй пекло у плечі, не давало дихати гаряче повітря. Вона взяла під пахву ноутбук і з допомогою Мудрої Ворони та Веселого Снігура вискочила через кватирку надвір — у глибокий сніг…

А в хатинці лісника малий хлопчик побачив на столі аркуш паперу, на якому Зима залишила свої наукові записи і відбитки пальців. Він узяв кулькову ручку і написав: «*Дякую тобі, Зимонько, за сніг і мороз! Бажаю тобі сили і здоров'я! Ярчик*».

Вчена рада Зимового королівства була задоволена, бо його повелителька Зима отримала за наукову роботу найвищий бал.

- Хто ***дійові особи*** казки? Що в ній фантастичне, а що могло статися насправді?
- Сподобався тобі цей твір? Що тебе здивувало, насмішило, примусило замислитися?

Пофантазуйте. Які інші назви могла б мати ця казка?

- Заверши речення, **висловивши свою думку**.

Займи позицію

Зима — це погано, бо … .

Зима — це добре, тому що … .

Уяви себе на місці Ярчика. Яку б записку ти написав / написала? За що ти хотів би / хотіла б подякувати цьогорічній зимі?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Понад вісімдесят років тому відбувалася Друга світова війна. У ній загинули мільйони людей. Було зруйновано багато українських міст, сіл, заводів, шкіл, історичних пам'яток. Про події цієї страшної війни, вселюдське лихоліття написано багато творів, складено чимало пісень, створено велику кількість кінофільмів. І сьогодні всі ми, також переживаючи лихоліття війни і вірячи в Перемогу Добра та Людяності, звертаємося до книжок, щоб зрозуміти: як нам бути і якими нам бути. Що допоможе нам витримати і перемогти?

Прочитай спогади письменниці **Тамари КОЛОМІЄЦЬ** про той час.

ЯЛИНКА МОГО ДИТИНСТВА

Спогади

Мені дев'ять, а братику — другий. Ми чекаємо Нового 1945-го року і сподіваємося, що нарешті закінчиться війна. Я вдома: відкрилися рани на обморожених ногах, і до школи на свято я не дійду.

Війна відкотилася вже далеченько. Ялинкових прикрас — невеличка коробочка від ліків. Треба щось вигадувати. На столі клаптики паперу, ножиці з округлими загнутими кінцями, нитки і жмут житньої соломи. Як мало... Найпростіше — нарізати намисто із соломинок. Трубочки розділити синіми зірочками з обкладинки зошита. Ще можна використати довгі смужки рудого паперу — незадруковані береги довоєнних газет. А тут — о радість! — мама (а вона лікар) приносить папір... із соломи! Писати на ньому незручно, а для вирізування саме те, що треба. Отак і здійснюється моя задумка — прикрасити ялинку звірятами. Нічого, що іграшки солом'яного кольору — в моїй уяві вони золоті, як з магазину.

Український освітянський видавничий центр

Найперша — кицька. Он сидить, муркоче, слідкуючи за моїми витівками. Ні, дві кицьки — аркушик складаю вдвоє, мордочка до мордочки, хвостики нарізно, трішки куціші й пишніші, щоб не обірвалися. Далі — білочка. Ні — дві білочки, вгощають одна одну горішками. А ось ведмедик — один, більшенький. Він схожий на мого плюшевого улюбленця, який загубився на дорогах війни. Ще — і обов'язково — зайчики. Вони зі сніжно-білого паперу, їх ціла вервечка — куці хвостики, вушка вгору, взялися за лапки і танцюють у колі. Для пташок вирізаю крильця та хвостики і прикріплюю до грудочок воску, які мені дала бабуся. Сніжинки, море білюсіньких сніжинок і ліхтариків. Ось де є розгулятися фантазії. А ще роблю з паперу мереживні сіточки, в яких будуть висіти на ялиночці нехитрі ласощі. Ці саморобні прикраси видаються мені справжнім багатством. Лягаючи спати, я дивлюся на прикрашене деревце і починаю вигадувати історії, пригоди моїм звірятам. Вони погойдуються, мерехтять і розчиняються в темряві...

Але запах хвої і шелест паперового мережива не полишатиме мене все життя. І досі не згасає моя любов до мистецтва витинанки. **Усе життя мене супроводжує КАЗКА — не подарована, не куплена, а створена власними руками та уявою.**

- Про які часи згадує письменниця? Як їй вдалося прикрасити ялинку?

Що в її спогадах тебе здивувало, схвилювало?

Поміркуйте разом над змістом останнього речення спогадів письменниці.

- Розкажи про улюблену ялинкову прикрасу вашої родини.

Уяви, що тобі запропонували написати спогад про важливу подію свого життя. Про що б ти хотів / хотіла розповісти?

Українська освітня видавнича група

Веселе слово

Дмитро Білоус

КОЛЯ́ДНИК

Є колядочка у Гриця:
«Коляд-коляд-колядни́ця!»
Мати хусткою зав'яже —
тільки носик вигляда.
Хоч мороз: «Дошку́лю» — каже,
так на те ж і коляда!
Гриць завбільшечки з мізинець,
але справжній колядни́нець.
Колядує, як годиться:
«Коляд-коляд-колядниця!
Дайте, дядьку, пиріг,
покладу собі у міх!
А не дасте пирога,
візьму бика за рога
та виведу на поріг
та викручу правий ріг!»
Ось до іншого йде двору,
напуска ману́[1] сувору:
«Дядьку, дайте ковбасу,
а то хату рознесу!»
А дорослі тьоті й дяді
цим колядкам дуже раді.
І дають то те, то се,
і в торбинці Гриць несе,
мов господар із базару,
сливи, груші для узвару
й гарбузці аж золотисті,

[1] *Напуска́ ману́* — робить сердитий вигляд.

Український освітянський
Видавничий центр
«Оріон»

й трохи кроликам вівса,
й пироги пухкі, пашисті,
й над усім цим — ковбаса!
Сам завбільшечки з мізинець,
коляд-коляд-колядúнець.

- Як описав поет зовнішність Гриця-колядника? З яким почуттям він ставиться до хлопчика?
- **Роздивися** репродукції картин сучасних українських художників. Якими зображено колядників? Порівняй. Чим схожі, а чим відрізняються ці образи?

Оксана Збруцька. Коляда

Ірина Фартух. Різдво

Скринька очікувань

Відкрийте скриньку своїх читацьких очікувань. Знайдіть свої записи. Що з очікувань справдилося, а що — ні? Обміняйтеся думками.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю…

- На́зви творів і їхніх авторів / авторок.
- Про яке зимове свято йдеться у вірші «Колядник»?
- Про яку пригоду написала казку Марія Людкевич, а Ніна Бічуя — свою оповідку?

Розумію, можу пояснити…

- Як ти зрозумів / зрозуміла назву розділу?
- Чому всі ці твори об'єднані в цьому розділі?
- Що таке різдвяне оповідання? Чому для нас важливі спогади?

Вмію…

- Поставити запитання до тексту.
- Знайти в тексті головну думку.
- Вибрати інформацію з прочитаного тексту й пояснити, чим вона зацікавила.
- Скласти план переказу тексту.
- Виразно прочитати напам'ять поезію, що сподобалася.
- Скласти перелік улюблених «зимових» книжок і порадити їх друзям.

Виявляю ставлення, почуття…

- *Який із творів цього розділу, на твою думку, найбільше відповідає новорічному настрою?*
- *Який твір допоміг тобі замислитися? А який залишився незрозумілим? Який ти хочеш обговорити вдома?*

Роздивися **«Дороговказ новорічного настрою»** на початку розділу. Що б ти хотів / хотіла до нього додати або змінити? Склади свій дороговказ. Обговори його з рідними і друзями.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗМІСТ

ЧИТАЄМО Й РОЗПОВІДАЄМО ПРО СВОЇ ЗАХОПЛЕННЯ

Ліна Костенко. Вже брами літа замикає осінь... 6
Зірка Мензатюк. Умілі брати Префікс і Суфікс 7
Олександра Савченко. Як читають книжки? 10
Марія Манеру. Читач Максимко 11
ВЕСЕЛЕ СЛОВО. *Василь Марсюк.* Диктант 12
Читаємо разом із письменницею.
Наталія Волотовська. Три коти. 13
Медіавіконце: види і джерела інформації 16
Давид Гуліа. Розум, знання і сила 17
Катерина Гончар.
Хочеш бути чарівником / чарівницею книжок? 17

ЧИТАЄМО І ПРАГНЕМО ЗРОЗУМІТИ СВОЇХ ПРЕДКІВ

Як ще не було початку світу...
(*Українська народна обрядова пісня*) 20
Створення світу (*За єгипетськими міфами*).
Переповіла Ольга Бондарук 21
Створення людей (*Китайський міф*)
Переповіла Ольга Бондарук 23
З міфів давніх скандинавів 25
Ольга Бондарук. Міфи про створення світу та людей. 28
За Сергієм Плачиндою. Гнів Перуна 31
За Ольгою Бондарук. Дана й Лада 35
Читаємо разом із письменницею
Наталія Волотовська. Казкова мрія Даринки. 37
Медіавіконце: історія медіа 42

ЧИТАЄМО І ЗБАГАЧУЄМОСЯ СКАРБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

За *Софією Грицою*. Наші джерела. 45
НАРОДНІ КАЗКИ
Заяче сало (*Українська народна казка*) 46
Дев'ять братів-сіроманців (*Хорватська народна казка*). 48
Золоте яблуко (*Кримськотатарська народна казка*) 54
БАЙКИ Й ПРИТЧІ
Жаба боязкіша від зайця (*Народна байка*). 62
Без труда нема плода (*Народна притча*). 63

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

НАРОДНІ ПІСНІ

Стоїть явір над водою (*Українська народна пісня*) 64

НАРОДНІ ЛЕГЕНДИ

Хліб і золото 66

ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

Українські народні прислів'я 68
Прислів'я народів світу 69
Народні усмішки.
Записав *Борис Грінченко* 71
Наталка Поклад. Майстер 72
Медіавіконце: колекції народної творчості 74
Читаємо разом із письменницею
Наталія Волотовська. Чарівна сила 75

ЧИТАЄМО І ЗАХОПЛЮЄМОСЯ СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Олександр Олесь. Наші предки — слов'яни 80
Олександр Олесь. Ярослав Мудрий 82
Іван Крип'якевич. Книги за княжих часів 85
Медіавіконце: кінофільми 86
Олена Герасимова. Несподіване знайомство.
(*Уривок з книжки «Еллісів та еллісівці. Українці в Норвегії»*) 87
Дмитро Білоус. У назвах міст і сіл слова 91
Алла Коваль. Знайомі незнайомці 91
Оксана Данилевська. Козак Мамай 94
Олесь Лупій. 22 січня 98
Брати Капранови. Незалежність України (*Уривок з книжки «Мальована історія Незалежності України»*) 99

ЧИТАЄМО І РОЗУМІЄМО КРАСУ І ДОБРО

Максим Рильський. Зима 104
Ніна Бічуя. Чотири руді лисиці 104
Люсі-Мод Монтгомері. Новий рік для Берті 106
Галина Кирпа. Мій ангел такий маленький... 115
Марія Людкевич. Пригода у хатинці лісника 116
Тамара Коломієць. Ялинка мого дитинства *(Спогади)* 121
ВЕСЕЛЕ СЛОВО. *Дмитро Білоус*. Колядник 123

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ 18, 43, 78, 102, 125
ЗДОБУВАЄМО ІНФОРМАЦІЮ З РІЗНИХ ДЖЕРЕЛ 7, 20, 65, 74, 86

Українська освітянський видавничий центр «Оріон»

Савченко О. Я., Красуцька І. В.

С13 Літературне читання : Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 1 / Київ: УОВЦ «Оріон», 2026. 128 с. : іл.

ISBN 978-966-991-520-7.
ISBN 978-966-991-518-4 (Ч. 1).

УДК 811.161.2*кл4(075.2)

Навчальне видання

САВЧЕНКО Олександра Яківна
КРАСУЦЬКА Ірина Володимирівна

Літературне читання

Підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

(відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Головна редакторка *І. В. Красуцька*
Редакторка *А. В. Вознюк*
Головна художниця *І. П. Медведовська*
Технічний редактор *Е. А. Авраменко*
Коректорка *Ю. О. Твердохліб*
Малюнки художниці ***Олени Харченко***

У підручнику використано світлини *Т. Будкевич, С. Клименка, В. Соловйова,* матеріали сайтів Національної бібліотеки України для дітей (*www.chl.kiev.ua*), «Весела абетка» (*www.abetka.ukrlife.org*), «Читанка» (*www.chytanka.com.ua*), матеріали з книжок «Навчання й труд поряд ідуть» (Київ, 1989), «Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України» (Київ, 2012), «Мальована історія Незалежності України» (Київ, 2020), а також ілюстрації з вільних інтернет-джерел і фотобанку *Shutterstock*

Бренди і ресурси зображуються лише з освітньою метою та не є закликом для їх купівлі / відвідування

Формат 70x100 $^{1}/_{16}$.
Ум. друк. арк. 10,4 + 0,324 форзац. Обл.-вид. арк. 9,36 + 0,55 форзац.
Зам. №
Тираж 127 181 пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр “Оріон”»
Свідоцтво «Про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: вул. Миколи Шепелєва, 2, м. Київ, 03061

Віддруковано у ТОВ «ПЕТ»
61024, м. Харків, вул. Ма ксиміліанівська, 17
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 6847 від 19.07.2019 р.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Пісні

Казки

Байки

Легенди

Міфи

Прислів’я

Самостійно вибрані книжки, твори різних жанрів

в бібліотеці

в родині

ЧИТАЄМО БАГАТО І РІЗНЕ

на уроці

журнали, афіші, оголошення й інші медіатексти

Вірші

Лічилки

Оповідання

Скоромовки

Повісті

Загадки

П’єси

Українські вітчизняні видавництва «Оріон»

ISBN 978-966-991-518-4

Український освітянський видавничий центр «Оріон»